

Hrvatska renesansna pastoralna drama

Kljajić, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:983881>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-08**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

KATARINA KLJAJIĆ

HRVATSKA RENESANSNA PASTORALNA DRAMA

Diplomski rad

Pula, svibanj, 2020.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

KATARINA KLJAJIĆ

HRVATSKA RENESANSNA PASTORALNA DRAMA

Diplomski rad

JMBAG: 0303052548, redovita studentica
Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Predmet: Hrvatska renesansna drama
Znanstveno područje: Humanističke znanosti
Znanstveno polje: Filologija
Znanstvena grana: Kroatistika

Mentorica: doc. dr. sc. Dubravka Dulibić-Paljar

Pula, svibanj, 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana **Katarina Kljajić**, kandidatkinja za magistra **hrvatskog jezika i književnosti** ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA o korištenju autorskog djela

Ja, **Katarina Kljajić** dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom **Hrvatska renesansna pastoralna drama** koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. HRVATSKA RENESANSNA KNJIŽEVNOST	3
3. PASTORALNO-IDILIČNA DRAMA U DUBROVNIKU.....	6
4. DŽORE DRŽIĆ	9
4. 1. <i>Radmio i Ljubmir</i>	9
5. MARIN DRŽIĆ	14
5. 1. <i>Tirena</i>	15
5. 2. <i>Venera i Adon</i>	23
5. 3. <i>Grižula</i>	28
6. MAVRO VETRANOVIĆ	33
6. 1. <i>Lovac i vila</i>	36
6. 2. <i>Istorija od Dijane</i>	41
7. NIKOLA NALJEŠKOVIĆ.....	47
7. 1. <i>Komedija I.</i>	48
7. 2. <i>Komedija II.</i>	52
7. 3. <i>Komedija III.</i>	55
7. 4. <i>Komedija IV.</i>	58
8. ZAKLJUČAK.....	59
9. SAŽETAK	63
10. SUMMARY	64
LITERATURA	65

1. UVOD

Riječ renesansa dolazi od francuske riječi *renaissance* i talijanske riječi *rinascimento* što znači obnova, preporod i uvriježeno se odnosi na kulturnopovijesno razdoblje koje je po uzoru na antičku grčku i rimsku kulturu unijelo promjene vidljive u duhovnom, kulturnom i društvenom životu zapadne i sjeverne Europe od sredine 14. do kraja 16. stoljeća.¹

Shvaćanje renesanse kao razdoblja stilskih, poetskih i svjetonazorskih pokreta počelo je već s Francescom Petrarcom. Njegovo shvaćanje renesanse dodatno je učvrstio humanistički povjesničar Flavio Biondo koji je početkom 15. stoljeća uvidio naznake novoga doba što je označavalo kraj njegove *Povijesti od pada Rimskoga Carstva (Historiarum ab inclinatione Romanorum decades, 1439–53)*.²

Po nekim povjesničarima pokretač renesanse bio je humanizam, kao kulturni i filozofski pokret, koji je obnovio antičke filozofske, umjetničke i estetske vrijednosti te postavio čovjeka u prvi plan znanstvenih i kulturnih interesa te potaknuo nov sustav obrazovanja.³ Različiti vidovi renesanse kao univerzalnoga i u odnosu na srednjovjekovlje inovativnoga modela koji označava epohu ranog novovjekovlja vidljivi su kroz pokrete koji su težili obnovi vjerskog života i reforme Katoličke crkve, početke oblikovanja individualnoga i subjektivnoga uz preoblikovanje društva u modernije urbane društvene strukture i razvoj političke i etničke svijesti.⁴

U ovomu diplomskom radu obrađivat ćemo pastoralne drame u hrvatskoj renesansnoj književnosti. Na samom početku reći ćemo nešto kratko o hrvatskoj renesansnoj književnosti, njezinim odrednicama i karakteristikama, značajima čovjeka i utjecajima humanizma na renesansu. Zatim ćemo navesti dramske vrste u renesansnoj književnosti prema klasifikaciji Dunje Fališevac, s time da ćemo detaljnije objasniti pastoralno-idiličnu dramu i njezine podvrste koje se mogu pratiti u

¹ Usp. Tatarin, M. et. al. (2009.) *Renesansa. Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/renesansa/?highlight=renesansa> [Pristupljeno: 11. veljače 2020.]

² Loc. cit.

³ Loc. cit.

⁴ Loc. cit.

stvaralaštvu dubrovačkih pisaca. Nakon te raspodjele ukratko ćemo prikazati periodizaciju Rafe Bogišića s posebnim osvrtom na drugo razdoblje. Dio rada koji donosi opis i analizu započet ćemo s Džorom Držićem i njegovom pastoralnom eklogom *Radmio i Ljubmir*, nakon čega slijede pastore Marina Držića. Iako Marin Držić vremenski ne slijedi Džoru Držića, tu nećemo slijediti kronologije nego srodnost te ćemo u analizi triju Držićevih pastora: *Tirene*, *Venere i Adona* i *Grižule* pokušati uputiti na poveznice između tih dvaju opusa prema zapažanjima što ih nazalimo u relevantnoj literaturi. Zatim slijedi analiza pastora Mavra Vetranovića, odnosno njegovih dviju pastoralno-mitoloških igara: *Lovca i vile* i *Istorije od Dijane*. Analitički dio rada zaključujemo Nikolom Nalješkovićem i njegovim dramama koje su kategorizirane kao pastore. U zaključku donosimo kraću sintezu i usporedbu određenih tekstova tih različitih autorskih opusa.

2. HRVATSKA RENESANSNA KNJIŽEVNOST

Pod pojmom *renesansa* danas se obično podrazumijeva višestruko razdoblje koje svojim idejama, svjetonazorima i estetikom prikazuje čovjeka kao misaono i emocionalno biće. U tom je smislu čovjek u renesansi prije svega obilježen slobodnom voljom i samosviješću, odnosno sviješću o važnosti povijesnosti pojedinca i društva. Renesansa stoga u prvi plan postavlja čovjeka i njegov ovozemaljski život, a zaokupljena je onime što je individualno i konkretno. Stoga ni ne čudi što je renesansa razdoblje koje obilježava dolazak novih ideja i shvaćanja u svim područjima europske kulture i umjetnosti, a one se u prvome redu odnose na opću sekularizaciju umjetnosti i njezino oslobađanje od dominantnih religiozno-moralističkih i didaktičkih ciljeva i funkcija koji su prevladavali u srednjovjekovlju.⁵

Što se tiče književnosti, renesansa razvija pomno uređeni sustav rodova i vrsta. Od epskih su vrsta bili cijenjeni junački, junačko-viteški (Ludovico Ariosto) i religiozno-biblijski ep. Od dramskih se vrsta pak uzdiže tragedija, komedija, ali i pastoralna drama, dok je najproširenija od svih pjesničkih lirskih vrsta bila ljubavna lirika iako se cijenila i elegija u slijedu Horacija, kao što su proširene bile i religiozne, religiozno-moralističke i političko-moralističke poezije. Od malih literarnih formi posebno se njeguje epigram, ali i anakreontika, kao i satirična poezija, parodije ljubavne lirike, maskerate, poslanice. Sve te književne vrste bile su zastupljene i u hrvatskoj renesansnoj književnosti.⁶

To možemo dobro uočiti iz klasifikacije Dunje Fališevac koja zapaža da se u žanrovskome repertoaru hrvatske renesansne dramske književnosti mogu razabrati sljedeće vrste:

1. Komedija:

- a) eruditna (Držićeve komedije, na izvjestan način i Nalješkovićeve *Komedija VII.*, Benetović)

⁵ Loc. cit.

⁶ Loc. cit.

- b) seljačka komedija (*Komedija od Raskota*)
2. Dramska robinja (Dž. Držić: *Čudan san*, Vetranović: *Dvije robinjice*, elementi Lucićeve *Robinje*, Nalješkovićeve *Komedija III.*)
 3. Drama (Lučić: *Robinja*)
 4. Farsa (Nalješkovićeve *Komedija V.* i *Komedija VI.*)
 5. Tragedija (Držićeva *Hekuba*, Gučetić-Bendeševićeva *Dalida*, Bunić Babulinova *Jokasta* - prema Euripidovim *Feničankama*, Lukarević Burinina *Atamante* - prema Gir. Zopiju, Zlatarićeva *Elektra* - prema Sofoklu)
 6. Prikazanje (Vetranovićevo *Uskrnutje Isukrstovo*, *Od poroda Jezusova*, *Kako bratja prodaše Jozefa*, *Posvetilište Abramovo*, *Muka svete Margarite*, prikazanja koja se pripisuju M. Maruliću, *Tkonska muka*)
 7. Biblijska drama (Vetranovićeve *Suzana čista*)
 8. Mitološka drama (Vetranovićev *Orfeo i Dijana*; *Pirna drama* iz Zbornika N. Ranjine, Nalješkovićeve *Komedija II. o Parisovu sudu*)
 9. Pastoralno-idilična drama:
 - a) pastoralna ekloga (Dž. Držić: *Radmio i Ljubmir*)
 - b) pastoralna drama, pastirska igra (Vetranovićevo *Prikazanje od poroda Jezusova*, Nalješkovićeve *Komedija I.*, Zlatarićev *Ljubmir*, S. Gučetića *Raklica*; F. Lukarevića *Burine Vjerni pastijer*, Držićeva *Tirena*, *Venera i Adon*, *Plakir*, Sasinova *Filide*, *Flora*)
 - c) prikazanja s pastoralnim elementima (Vetranović)
 10. Komedijica, seljačka lakrdija, pokladna, pirna igra (Držić: *Novela od Stanca*, Sasin: *Malahna komedija od pira*).⁷

Pastorala koja je predmet našega rada jednako tako zahvaćena je i drugim širokopošnim opisima. Posebno izdvajamo periodizaciju Rafe Bogišića koji kazuje kako se u hrvatskoj književnosti mogu razabrati četiri faze razvoja pastore:

- 1. razdoblje: pojava pastoralnog sloja i pastoralne poezije u književnosti srednjega vijeka i humanizma;

⁷ Fališevac, D. (2006.) Mjesto epike u hrvatskoj renesansnoj književnosti u Dubrovniku. *Digitalizirana baština za studente s posebnim potrebama*. [Online] str. 7. Dostupno na: <http://dzs.ffzg.hr/text/kaliopinvt.htm> [Pristupljeno: 9. rujna 2019.]

- 2. razdoblje: doba renesane (njezino trajanje od kraja 15. do kraja 16. stoljeća);
- 3. razdoblje: njezin život u 17. stoljeću;
- 4. razdoblje: njezin život od arkadijske obnove krajem 17. stoljeća pa dalje trajanje tijekom 18. stoljeća.⁸

U ovome radu posebno će nas zanimati *drugo razdoblje* po Bogišićevoj periodizaciji u kojemu je hrvatska pastorala doživjela svoj razvoj. Džore Držić, Mavro Vetranović i Nikola Nalješković tada se ostvaruju u različitim oblicima pastirske ekloge, otkrivaju različite mogućnosti i pristupe pastorali i pastirskome svijetu, dok će Marin Držić u svojoj će pastorali otići i naprijed spajajući igru i komediju. Stoga se zaključuje da je pastorala bitno pridonijela općem književnome dosegu toga blistavoga stoljeća hrvatske književnosti.⁹

⁸ Bogišić, R. (1986.) Nacrt za periodizaciju hrvatske pastorale. U: Batušić, N. et. al. (eds.). *Dani Hvarskog kazališta: stoljeća hrvatske dramske književnosti i kazališta: (provjere i poticaji)*. Split: Književni krug, str. 25. – 28.

⁹ Ibidem, str. 26. – 27.

3. PASTORALNO-IDILIČNA DRAMA U DUBROVNIKU

Pastorala se obično definira kao dramsko djelo koje sadrži elemente idile; glavni su likovi pastiri i pastirice koji dijalogima i pjevanjem izražavaju ljubavnu tematiku.¹⁰ Scenski je oblik koji se razvio u predrenesansi i renesansi te zadobio odlike cjelovita teatarskog djela (najmanje tri čina, veći broj likova, razvedena radnja).¹¹ Začetnikom pastoralnoga žanra smatra se Teokrit, starogrčki pjesnik koji je u poeziju uveo sjedinjenje s prirodom kao glavnu i neizostavnu temu svakoga pastoralnoga oblika, usmjeravajući pejzažnu koncentraciju na radnje prepune mitoloških bogova i nimfi.¹² Već pri prvome pogledu na našu renesansnu dramu možemo primijetiti da se pastorala javlja samo u dva naša književna središta: u Dubrovniku i u Hvaru, pri čemu drugo središte trebamo shvatiti u širem smislu jer su neki tekstovi vezani za mjesta izvan grada Hvara.¹³

Veza pastore s liriskim pjesništvom vrlo je izražena upravo zato što se i razvila iz ekloge, odnosno pastirskog razgovora, kao žanra na granici između lirike i drame. Prvi takav zabilježeni tekst u hrvatskoj književnosti je pastirska ekloga *Radmio i Ljubmir* Džore Držića. Ekloga najčešće ima dramsku formu, u njoj sudjeluju dva pastira koja na planini pjevaju o ljubavi. Prve prave pastore, koje su pisane u skladu s onim kako se pisalo u Italiji, pisao je Nikola Nalješković.¹⁴

U Dubrovniku su bili zastupljeni gotovo svi onodobni dramski modeli. Uvelike je prednjačio pred ostalim hrvatskim regijama u kojima se njegovala književna riječ. Osim u hvarskoj sredini, svjetovne drame nigdje nije bilo osim u Dubrovniku. Nastaju i brojni pastoralni dramski oblici koji se izgrađuju kako na antičkim teokritovsko-vergilijanskim uzorima tako i na poticajima suvremene pastoralne produkcije susjedne Italije, pastoralno-idilični dramski oblici bili neobično omiljeni i prošireni u

¹⁰ Usp. Jambrec, O. (2014.) *U svijetu pojmova: književnoteorijsko pojmovlje s objašnjenjima i primjerima*. Zagreb: Naklada Ljevak, str. 105.

¹¹ Usp. Fališevac, D., op. cit.

¹² Usp. Curtius, E. R. (1998.) *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Naprijed, str. 203.

¹³ Usp. Švelec, F. (1976.) *Hrvatska renesansna drama*. U: Fotez, M. et. al. (eds.) *Dani Hvarskog kazališta: renesansa: eseji i građa o hrvatskoj drami i teatru*. Split : Čakavski sabor, str. 6.

¹⁴ Pavličić, P. (2014.) *Pastorala ili pastirska igra. Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/pastorala-ili-pastirska-igra/?highlight=pastorala> [Pristupljeno: 20. Svibnja 2020.]

gradu koji je živio sretno i relativno bezbrižno.¹⁵ „A Držićev pastoralni model, koji je utopijsko-idiličnom uzorku pridodao elemente seljačke lakrdije i tako dominantni model ironizirao“, kao što će primijetiti Dunja Fališevac: „nedvojbenim je znakom ludičke zaigranosti renesansne kulture u Dubrovniku.“¹⁶ Bujan kazališni život u Dubrovniku u 16. stoljeću ostavio dvadeset i tri kazališna djela, a u Hvaru četiri. Pridodamo li tomu, kako sugerira Franjo Švelec, i tri izgubljena ili djelomično sačuvana djela Marina Držića broj se penje na trideset izvornih djela.¹⁷

Posebno značajno mjesto, s obzirom na tematiku, pripada scenskoj realizaciji pastoralno-mitološke tematike.¹⁸ Rafo Bogišić o tome zapaža sljedeće:

U tom pogledu sasvim se lijepo slaže geneza i kvaliteta triju pionira dubrovačke pastoralno-dramske književnosti: Džore Držića, Mavre Vetranovića i Nikole Nalješkovića te tzv. Pirna drama iz Ranjinina zbornika iz 1507. godine (što je prijevod talijanskoga pisca Antonija Riccoa).¹⁹

Uz petrarkistički val, javlja se i poezija pastoralnoga ugođaja. Svijet nimfa, vila i pastira veoma rano je oduševio i privukao Dubrovčane pa je tako pastoralna sve više težila uprizorenju. Sve je više jačala želja da se vidi i doživi na sceni, a odmah tako i približi suvremenim kulturnim i društvenim potrebama.²⁰ S druge strane, ulazak likova seljaka u dubrovačku pastoralu odmah je donio bitan zaokret. Dubrovački Vlah nije kao seljak talijanske pastirsko-seljačke komedije: primitivan, glup, surov i zaostao primjer koji treba poslužiti isključivo za uveseljavanje publike i koji će trpjeti sve scenske zaplete. Dubrovački je Vlah svojim priprostim postupcima i rječnikom izazivao smijeh, ali nikada u dubrovačkoj pastoralni nije bio predmet izrugivanja. Naprotiv, od samoga početka prikazani su s puno razumijevanja i simpatija. Vlah je prikazan kao jednostavan i priprost seljak, predstavnik svijeta i života.²¹ I u tom smislu Rafo Bogišić objašnjava kako slika sela i seljačko-pastirskoga života nije vjerna slika stvarnoga stanja na selu. Seljaci i pastiri sasvim su drugačiji od onih

¹⁵ Fališevac, D., op. cit., str. 7. – 8.

¹⁶ Loc. cit.

¹⁷ Švelec, F., op. cit., str. 7.

¹⁸ Bogišić, R., op. cit., str. 146.

¹⁹ Ibidem, str. 146. – 147.

²⁰ Loc. cit.

²¹ Ibidem, str. 153. - 154.

klasičnih, idiličnih. Udaljeni su od teške svakodnevice, a približeni su „pastirstvu“ kako bi zabavili i na sceni bili slikovitiji te u ljepšem obliku prikazali jedan drugi i drugačiji svijet.²² Bogišić također spominje da hrvatska renesansna književnost njeguje prirodu i ljepotu krajolika, a najviše se očituje kroz pastoralu (eklogu), kao stvarni doživljaj ljepote u kojoj se radnja događa i u kojoj su naši autori odrasli.²³ Krajolik u kojemu se odvija radnja pastorala prefiguracija je grčke Arkadije pa se zato u fabuli znaju javljati mitološki likovi. Pretpostavka je da su protagonisti (pastiri) pastorala zapravo preruseni, odnosno stilizirani pjesnici i filozofi.²⁴ Arkadija je brdovita pokrajina, bogata šumama i jezerima, nalazi se na Peloponezu, čiji su se stanovnici u prošlosti bavili stočarstvom i lovom, a štivali su Artemidu i kozolikoga Pana. Arkadija se javlja kao alegorisjki i simboličan prostor mnogih književnih djela, ali je kao takvu ne pronalazimo ni na jednoj karti svijeta. Prikaz i značenje Arkadije koje poznajemo iz književnih djela seže još od antike.²⁵

²² Ibidem, str. 155.

²³ Bogišić, R. (2004.) Nikola Nalješković u hrvatskoj renesansnoj književnosti. *Forum*. (4 – 6). str. 580.

²⁴ Pavličić, P., op. cit.

²⁵ Fališevac, D. (2014.) Arkadija. *Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: <https://leksikon.muzej-marindrzc.eu/arkadija/?highlight=arkadija> [Pristupljeno: 20. svibnja 2020.]

4. DŽORE DRŽIĆ

Džore Držić rodio se u Dubrovniku 1461. godine u uglednoj i imućnoj građanskoj obitelji. Godine 1497. stupio je u svećenički stalež. Umro je kada je imao svega četrdeset godina, 1501. godine. Ostavio je iza sebe brojne pjesme – sve na hrvatskome jeziku.²⁶

Iako je pripadao petrarkističkoj školi u svoje je pjesme uspio unijeti intonaciju osobite ličnosti. Neke njegove pjesme govore o stvarnoj pjesnikovoj obuzetosti voljenom ženom i doživljenim općeživotnim preokupacijama. Odlikovao se i ritamskom raznovrsnošću pa mu i ta sloboda učvršćuje značenje među pionirima hrvatske lirike. Također je značajan za rađanje i razvoj naše pastorale.²⁷ Kako Rafo Bogišić napominje:

Preuzimajući klasični oblik ekloge Džore Držića preuzeo je i dva fundamentalna eklogi zajednička mjesta: 1. razgovor između dvaju pastira iz kojega doznajemo da je jedan pastir nakon što je ugledao vilu izgubio mir, i 2. kao pozadina zbivanja nalazi se slika sela i kraja, slika lijepe i čarobne prirode kojoj pastiri pripadaju i u kojoj žive.²⁸

4. 1. *Radmio i Ljubmir*

Ekloga je napisana u 15. stoljeću pa i vremenski stoji na početku jednoga izvanredno značajnoga perioda renesansne drame. Prema stihovima iz ekloge zaključujemo da je namijenjena za prikazivanje. *Radmio i Ljubmir* svim oblicima svoje pojavnosti, svim slojevima i segmentima strukture, temom i sadržajem, idejama, odnosima, jezikom, stilom i stihom pa i imenima koje je autor izmislio, stoji na

²⁶ Usp. Frangeš, I. (ur.) (1968.) *Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća*. Zagreb: Zora-Matica hrvatska, str. 31. - 32.

²⁷ Ibidem, str. 32.

²⁸ Bogišić, R., op. cit., str. 149.

početku onoga procesa koji će nastaviti Vetranović i Nalješković, a Marin Držić je završio.²⁹

Pastirska ekloga, pisana dvostruko rimovanim dvanaestercem sadrži dijalog između dvaju pastira, Radmila i Ljubmira. Radmio govori da je Ljubmir obljubio vilu:

*Oh, jeda s' obljubil gdi koju od vila,
kroz ku se d' izgubil i ka te smamila,
ter ljubav nemirna goji t' se u prsi
toliko čemerna, život tvoj da t' mrzi?³⁰
i da je bolje da se što prije oslobodi vile:
„Tim je se slobodi na pospih najbrže,
pri ner se rasplodi i žile razveže.³¹*

Ljubmir se žali Radmilu kako je po najvećoj vrućini, kada je stado htjelo na pašu ići, bio sam bez druga i bez psa čuvara. Obilazio je stado, bio je gladan i žedan i zato se odlučio potražiti hranu i vodu.

*Postupih pri livom, desnom se potaknuh,
Udariv golinom, objema pokleknuh.³²*

Primaknuo se studentu kako bi pio te je ugledao vilu kako spava pokraj jezera. Čim ju je ugledao, zaboravio je na žeđ i glad. Opisuje vilu:

*Kakva je uresa i rusijeh još vlasa,
ke rukom rastresa niz bil vrat do pasa!
Tuj sunce gorušte mnih da je nje lice,
a oči svitlušte dvi zvizde Danice.
Grlo se prozriše jak bistar caklen sud,
po kom joj caftiše lir bili odasvud.
U bijelu košulju pritanku od vela*

²⁹ Usp. Bogišić, R., op. cit., str. 150.

³⁰ Frangeš, I., op. cit., str. 61.

³¹ Loc. cit.

³² Loc. cit.

*krasno t' se na volju bješe nadnijela.*³³

Obraća se vili:

*Aj li si sletila s nebesa od sunca?*³⁴

A kada je krenuo prema njoj, vila se izmakne i odgovori mu:

*Moć nad mnom ni dana ljuvenoj jur vlasti,
nu čista Dijana mnom vlada u časti.*³⁵

Nakon toga vila nestaje, a Ljubmiru se priviđa kamo god da pogleda. Običi će cijeli svijet kako bi je pronašao. Govori Radmilu kako bi je i on sam tražio samo kada bi je jednom ugledao. Radmio mu govori da zaboravi na vilu i pobjegne te da je ne traži po cijelom svijetu. Međutim, sustići će ga tolika ljubavna bol i jak noćni plač u snu da bi mu manje bio bolan ugriz zmijske. Plakao bi i on s njim, ali se boji kako će mu se narugati. Poziva ga da se s njim vrati na drago *prolitje*. U nastavku monologa opisuje prirodu:

*Iz zemlje sve niče, i bilja kriporna
cvijetkom se sad diče ter zbira k' ih pozna...*³⁶

Govori mu da se trebaju vratiti u selo te ga poziva da pođe s njim i prestane ići za vilom. Nagovara ga da se vrati svome stadi. Ljubmir odgovara:

*Radmile, ni razlog ni ništor na sviti,
neg samo jedan Bog može me vratiti.*³⁷

³³ Ibidem, 62.

³⁴ Loc. cit.

³⁵ Loc. cit.

³⁶ Ibidem, str. 64.

³⁷ Ibidem, str. 66.

Podnijet će svu bol i sve muke, ali ostat će s vilom za koju bi prodao cijeli svoj bivši svijet, a prodao bi čak i sebe te postao njezin rob. Ništa drugo ne želi osim nje. Govori Ljubmiru:

*Tijem kamo greš, hodi, mene se ostani,
ter sobom ne vodi, ar ti je sve mani.³⁸*

Ne voli proljeće ni ljepotu cvijeća jer je to sve kratko, sve nestane kada dođe zima. Na kraju monologa govori da više voli da mu se vile smiju, nego da mu seljanke vijenac viju. Ponovno mu govori da ide bez njega. Radmila srce boli zbog Ljubmira, smrtno je probljedio i hladni znoj briše s čela, umire od tuge zbog Ljubmirovih riječi koje mu je uputio. Govori mu da će ga Bog kazniti jer je ostavio staru majku:

*A ti nju studenu i slijepu i gluhu
ostavi zgrčenu, staricu prisuhu!
Da bi t' se ne zbito, što te će kobiti,
za tvoj zlo dilo Bog te će smjeriti!³⁹*

Napušta ga, ali će mu biti u mislima. Ljubmir i dalje govori da će hodati po svijetu i tražiti je kao što pčela po slatkom cvijetu traži med. Moli ga da pazi na Milolju. Daje mu stado da se brine o njemu te još neke upute:

*Mjesec je sad travan, prolitja jur vrime,
skoro je Đurđevdan, moje krsno ime.
živa ti tva majka, zov' družbu mladića,
i ubij im Rajka, pritljega junčića,
ter š njom ga izblaguj u zdravlje sve moje,
lijepo se vesel' tuj, svi da se opoje,
s vincem priprijevaje trudnoga Ljubmira,
koji mir pitaje, primi rat bez mira.⁴⁰*

³⁸ Loc. cit.

³⁹ Ibidem, str. 68.

⁴⁰ Loc. cit.

Govori mu i da pozdravi strica te da mu da trideset ovčica kako bi ga se sjetio. Svojoj baki ostavlja vepra Bakoja da se s njim zabavi jer ne za hoće li se više ikada vidjeti.

U povijesti književnosti ova se dijalogizirana pastoralna ekloga obično smatra početkom hrvatske svjetovne drame. Franjo Švelec smatra kako su tema i građa preuzete iz latinske i talijanske književne tradicije, ali ih je Džore prilagodio našem jeziku dajući pastirima domaća imena, a nimfu klasične književnosti pretvara u vilu.⁴¹ Isti književni povjesničar o ovoj pastoralu stoga sudi i ovako:

U njoj doduše nema pravih karakteristika ekloge jer je odsutno nadmetanje u pjevanju ili sviranju, već se sve svodi na dijalog između beznadno zaljubljenoga pastira Ljubmira i njegova prijatelja Radmila koji pravim seljačkim razlozima nastoji mladoga prijatelja odvratiti od ludoga i uzaludnoga traganja za vilom, dok mu gospodarstvo propada.⁴²

Radmio i Ljubmir dva su različita prikaza pastira. Radmila je slijepo obuzela ljubav i odmaknuo se od stvarnoga svijeta te je sve što želi, vila u koju se zaljubio. Ljubmir je pak potpuna suprotnost; on vidi realnu sliku stvarnosti i sve obveze koje bi Radmio trebao obavljati i razmišlja o tome što li će mu se sve dogoditi ako se ne odljubi. Ta kratka pastirska ekloga prikazuje dakle dva različita svijeta, jedan je utjelovio Radmio svojom zaljubljenošću i odmakom od stvarnosti, a drugi Ljubmir stvarnim svijetom i obvezama seljaka. Ekloga započinje svakidašnjim prizorom seljaka koji je odveo stoku na ispašu i od toga sve kreće. Vidimo i poteškoće koje prate pastire kao što je potraga za hranom i pićem.

Jednako tako lijepa vila je ta koja spaja dva svijeta koja su prikazana u tom djelu. Ona Radmila odmiče od stvarnoga svijeta i vodi ga u svijet idile, gdje je sve lijepo i sve što je prisutno je ljubav. Motiv ljubavi pokretač je radnje uz koji, naravno, dolazi i motiv ljepote jer da vila nije toliko lijepa ne bi mogla začarati Radmila. Vila je glavni i središnji motiv te ekloge, ali se nikada ne pojavljuje na sceni – o njoj saznajemo samo iz razgovora. Iste teme i motive koje je Džore Držić uveo u dubrovačku renesansnu tradiciju pratit ćemo i kroz ostala djela, počevši s izabranim pastoralama Marina Držića.

⁴¹ Švelec, F., op. cit., str. 13.

⁴² Loc. cit.

5. MARIN DRŽIĆ

Rođen je 1508. godine u uglednoj i bogatoj dubrovačkoj građanskoj obitelji. Podatci o njegovoj ranoj mladosti nisu poznati. Jedan od dokumenata iz 1526. godine kaže da je te godine postao klernik.⁴³

Prave književne vrijednosti pronaći ćemo u njegovim pastirskim igrama i komedijama. Upoznavši se dobro sa sienskim pastoralama u kojima se uz nimfe, zaljubljene idealizirane pastire i satire na pozornici pojavljuju i priprosti pastiri, seljaci i seljanke, napisao je nekoliko takvih djela, ali se u sienskim komadima autori rugaju seljacima stvarajući djelo s protuseljačkom tendencijom. Držićev odnos prema seljacima je potpuno drukčiji, on ih prikazuje simpatičnima i dobrodušnima. U mitološko-sentimentalni okvir pastirskih igara upleo je komično-realistične prikaze seljaka iz dubrovačkoga zaleđa koji govore o sebi i o suvremenim pojavama.⁴⁴

Dubrovačka je publika voljela gledati Držićeve pastirske igre, a osobito su u njemu uživale žene, što je vidljivo iz priloga *Skupa*, gdje žene iskazuju nezadovoljstvo jer se umjesto pastore prikazuje komedija. Međutim, najvažniji i najvrjedniji Držićev književni rad jesu upravo njegove komedije.⁴⁵ Bruno Šišić smatra kako:

Pitanje scenskih prostora nekih Držićevih drama neriješeno je, kako zbog njihove oštećenosti tako i zbog nedostatka drugih podataka o mjestu i vremenu izvođenja. O ljetnikovcima kao potencijalnome scenskom prostoru Držićevih predstava pisao je Cvito Fisković, smatrajući da su upravo oni mogli biti »veoma prikladni za prizore gaja, ravnice i uopće krajolika ili građevina, koje zahtijevaju Držićeve komedije« (*Pozornice Držićevih igara, 1967*).⁴⁶

⁴³ Usp. Držić, M. (1962.) *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Zagreb: Zora-Matica hrvatska, str. 7.

⁴⁴ Ibidem, str. 16.

⁴⁵ Ibidem, str. 17.

⁴⁶ Šišić, B. (2014.) Ljetnikovci. *Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: <https://leksikon.muzej-marindrzc.eu/ljetnikovci/> [Pristupljeno: 17. listopada 2019.]

U Držićevo doba svatko je u Dubrovniku mogao znati na koga se odnosi određeni lik u komediji, na što se odnosi određena šala i koji je događaj iz svakodnevnoga života odlučio opisati. Po njegovim likovima, uzetim iz stvarnoga života, možemo stvoriti sliku karaktera onodobnih Dubrovčana. Prilikom prikazivanja njegovih djela činilo se kao da publika trenutačno prisustvuje nekom prizoru na ulici ili se odvija negdje u susjedstvu.⁴⁷ Tom je svojom živopisnošću u prikazivanju stvarnosti Držić uvelike nadmašio svoje suvremenike, kao što je i od većine dubrovačkih književnika mnogo više pažnje pridavao narodnome govoru u kojemu se nalazi veliko bogatstvo izraza, dok je velik iskorak napravio i odmaknuvši se od uzusa da se dramska djela pišu samo u stihovima.⁴⁸

5. 1. *Tirena*

Tirena je drama u pet činova pisana dvostrukorimovanim dvanaestercem, a samo u osmomu prizoru četvrtoga čina koristi se osmercem. Dunja Fališevac žanrovski je imenuje različito: seoskom eklogom (*ecloga rusticale*), pastirsko-seljačkom igrom, pastoralom, pastoralnom komedijom. Također zaključuje da je praižvedena 1548. godine *Prid Dvorom*. Godine 1551. izvedena je na piru Vlaha Nikolina Držića i Marije Sinčićević Allegretti, a za tu je prigodu napisan novi prolog. Nije jasno gdje je prvi put prikazana. U drugome prologu stoji da je *Tirena* prikazana u palači Džula Pjorovića (Julijan Marinov Turčinović), Vlahova djeda po majci, a genealogija antunina bilježi da je prikazana u kući mladenkina oca Stjepana Šimunova Allegrettija, u ulici Među velike crjevare (danas Ulica od puča) te da su je izveli Vlahovi prijatelji, koji su je dali i tiskati.⁴⁹

Nikola Batušić pretpostavlja da je sva Držićeva djela između *Pometa* (1548.) i *Dunda Maroja* (1551.) izvodila Pomet-družina (*Povijest hrvatskoga kazališta*, 1978.) pa tako i *Tirenu*. Prvi je put objavljena 1551. godine u Veneciji.⁵⁰

⁴⁷ Držić, M., op. cit., str. 19.

⁴⁸ Ibidem, str. 20.

⁴⁹ Fališevac, D. (2014.) *Tirena. Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: <https://leksikon.muzej-marindrzcic.eu/tirena/> [Pristupljeno: 5. listopada 2019.]

⁵⁰ Loc. cit.

Na samome početku *Tirene* stoji posveta *Svitlomu i uzvišenomu vlastelinu Maru Makulji Puciću Marin Držić*⁵¹. Držić se obraća Maru te ukazuje da je komediju odlučio objaviti kako se u prijepisima ne bi iskvarila.

*...ova ista komedija bješe jure u rukah od nekijeh ki je davahu svojijem prijateljem ispisovat kojijem pismom s brjemenom bi ostala...*⁵² i tako je:

*...bez nosa i bez ruku, razbijena i razdrta, da joj se ne bi znao početak ni svrha.*⁵³

Iza posvete slijedi prvi prolog u kojemu Vučeta i Obrad hvale Dubrovnik:

Vidiš li ovi grad i vlastele ove?

*Po svemu svitu sad dobro ime njih slove.*⁵⁴

Vučeta nagoviješta Obradu što će vidjeti u tom gradu: prepričavajući mu priču koja će se dogoditi između vile i Ljubmira. Vila će vidjeti Ljubmira kako se želi ubiti jer ga ona ne voli. Želi mu dati svoju ljubav, ali u tome je omete Satir koji je ugledao prelijep vilin obraz. Ljubmir će je pokušati uhvatiti, ali neće uspjeti u svome naumu. Dok Satir bude tražio vilu po gorama dan i noć, ona će tražiti dragoga Ljubmira. Ljubmir će je zvati i kleti Satira:

koji njih veselje veliku i rados

*u gorko dreselje obrnu i žalos.*⁵⁵

Boji se da zli Satir ne bi osvojio vilu pa ga odluči tražiti kako bi mu se osvetio. Sastat će se i borit se za vilu. Satir će udariti Ljubmira svom snagom, a Ljubmir će se onesvijestiti. Kada vila vidi Ljubmira htjet će umrijeti od tuge. Bogovi će joj uzeti dušu da ne pati i vratiti je tek kada se Ljubmir oporavi, a do tada će proći mnogo dana. Vučeta nastavlja razgovor s Obradom nakon što se Obrad čudio priči koja će biti

⁵¹ Držić, M., op. cit., str. 57.

⁵² Loc. cit.

⁵³ Loc. cit.

⁵⁴ Ibidem, str. 62.

⁵⁵ Ibidem, str. 64.

ispričana i pita tko je toliko razuman da ta čuda stavi u pjesmu. Vučeta mu govori da onaj tko ne sjedi kod kuće i hoda po svijetu svakakva čuda će vidjeti i naučiti. Govori mu za jednu „Rijeku“ u kojoj se nalazi Vilinji stan. Tamo se nalazi jedna dubrava koja prema opisu što ga donosi, izgleda ovako:

*zlatne dunje dava, - toj čudo vidjeh ja;
čuju se i pjesni tuj, brate, anđelske,
da duša uzbijesni od slasti tej rajske.⁵⁶*

Spominje djetlića⁵⁷ koji svoju mladost provodi s vilama koje su mu u glavu stavile ures⁵⁸ da proslavi državu do nebesa. Taj mladić pokraj vode piše priču o nesretnom Ljubmiru, zaljubljenom vili i zlom Satiru. Govori i kako su i njegovi stari tamo vodu pili, a pritom misli na Džoru Držića, dok spominje i Šiška Menčetića. Na kraju govori kako ima još jedan koji živi na otoku, odnosno Mavro Vetranović.

U prvome prizoru prvoga ata Radmio i Ljubenko vode razgovor. Žaluju nad Ljubmirom i pitaju ga zašto se sam borio protiv Satira, a vila mu se rugala bježeći od njega. Komentiraju kako je vila lijepa i da ljepšu nisu vidjeli. Ljubmira mogu naći samo idući uz vodu gdje se sastaju vile. Izgubio je nadu zbog vile i želi umrijeti. Pitaju se dokle ljubav dovede čovjeka kada mu je i smrt mila. Ljubenko se nudi da ide tražiti Ljubmira s Radmilom. U drugom prizoru *Vila Tirena idući u lov sama*⁵⁹ traži ljubljenoga Ljubmira šumom i nailazi na medvjeda kojega pokušava uhvatiti. Rani ga, ali ga ne uspije uhvatiti, stoga odlazi do vode gdje razmišlja da nije negdje Ljubmir od kojega nema mira u gori. U trećemu se prizoru Ljubmir žali kako je prije bio veseo, a sada pati zbog ljubavi i želi se ubiti:

Ovdi se Ljubmir hoće ubiti, a vila mu skrovena iz luga govori.⁶⁰

Pita ga kakva ga je bolest spopala da mrzi svoj život. Govori mu da ne muči svoju mladost u tuzi i žalosti, već da otvori oči i da ne gine te da će mu sunce s istoka uskoro sinuti. Ljubmir je znatiželjan, zanima ga čiji je to glas koji dopire iz zelene

⁵⁶ Ibidem, str. 65.

⁵⁷ Nadimak Marina Držića

⁵⁸ ljepota

⁵⁹ Držić, M., op. cit., str. 70.

⁶⁰ Ibidem, str. 74.

gore, koji ga hoće spriječiti da se ne ubije; pita se je li to Tirena. Govori joj da ukaže obraz svoj, njezin pogled istjerat će tamu iz njega, obraz njezin objavit će sunce i otjerati smrt koja će mu skončati život. Vila u četvrtome prizoru izlazi pred Ljubmira, a on joj govori kako ga je njezina *lipost* od smrti obranila. Odgovara mu kako vile nisu rođene u paklu i da će učiniti sve što bude tražio od nje, samo da ne bude više tužan i da ne misli na smrt. Nudi mu imanje, znanje i razum, sve će mu dati. Ljubmir ne želi imanje ni znanje ni razum, već želi poći u milost njezine *liposti*, želi biti njezin sluga. Pristaje na to da se naziva njegovom i da mu daruje vjeru i da joj je vladar. Ljubmir je pokuša uhvatiti, ali vila bježi dok on trči za njom.

U prvome prizoru drugoga ata vila govori da je kamena srca svaka vila dok je ne pogodi ljubavna strijela. Tko nije bio nemoćan, ne zna što je zdravlje, a tko nije ljubio ne zna što je ljubav. Bez Ljubmira će tugovati dan i noć, ne zna kako da ga nađe u zelenoj gori. Ide prema vodi ne bi li saznala nešto o Ljubmiru. Drugi prizor prikazuje razgovor između Miljenka i vile. Miljenko želi vilu i umrijet će ako ne bude njegova. Ona samo želi znati je li vidio pastira Ljubmira. Miljenko bi učinio sve samo kako bi se združio s vilom. Govori mu da joj priđe i vidi njezin stan u vodi studenoj i zatim skače u hladenac. Miljenko ostaje u čudu, a zatim dolazi Radat. Miljenko se u trećem prizoru žali što je vila otišla pod vodu i ostavila ga dok zove smrt. Poziva je da izađe van kako bi ga obasjala sunčanim pogledom. U četvrtom prizoru Radat vodi razgovor s Miljenkom, zanima ga što radi pokraj vode. Miljenko priča kako je u vodi vila koja ga je zanimala svojom ljepotom. Radat mu govori da su sve lijepe i da odnesu pamet, ali da vrijeme liječi od svake bolesti. Peti prizor prikazuje Stojnu, Miljenkovu majku, kojoj Radat prepričava kako Miljenko gazi po vodi i traži vilu. Miljenko govori kako nije više onaj stari i da ga je vila začarala svojom ljepotom. Majka ga uvjerava kako to nije bila vila već samo zla napast. Miljenko ne vjeruje i objašnjava kako je s vilom razgovarao kao sada s majkom te da je tražila Ljubmira i zatim skočila u vodu. Stojna mu govori kako vile ne ljube, ni ne mile njih ljude, a pastirima se rugaju. Poziva ga da ide s njom kući i ostavi vilu koja se očito narugala s njim. Miljenko im govori da idu, a on će ostati tu jer mu je vila zaludila srce. Stojna je tužna jer će izabrati vilu pored nje koja ga je rodila i odgojila. U šestome prizoru Radat i Stojna vode razgovor, dok je Miljenko u bijegu. Radat joj savjetuje da oženi svoga sina kako bi bila mirna. Ne sviđaju joj se nevjeste jer ništa ne rade, samo se uljepšavaju. Radat joj govori kako nema čovjeka pod nebom koji je bez grijeha i da se zlo ne može skriti.

Govori joj kako će dovesti Miljenka kući, a ako ne bude htio ići onda će to učiniti na silu. Stojna odlazi u selo po djecu i moli Radata da ostane s Miljenkom dok se ne vrati. Radat joj govori da se vrati što prije može.

U prvom prizoru trećega ata opet Miljenko vodi monolog. Tuguje za vilom koja mu je pobjegla. Ne razumije zašto ga drugi ne shvaćaju, kao da oni nikada nisu bili mladi. Jedino ga vila može smiriti i ne zna može li živjeti bez nje. Miljenko odlazi i zatim dolazi Ljubmir. Ljubmir sam govori u drugome prizoru. Tuguje za vilom isto kao i Miljenko te proklinje Satira koji im je veselje pretvorio u žalost i zanima ga gdje će ga sresti. Ne zna na koju stranu da krene, gdje da traži vilu. Govori kako će prije umrijeti, nego ugledati njezine obraze. Dok Ljubmir odlazi, dolazi Radat umoran od traženja Miljenka. Radat u trećem prizoru ne razumije kakva je to ljubav koja zaljubljene stavlja na muke. Spominju Kupida koji ih strijelja, drži u ruci luk i strijele te pali sa ženske glave na kojoj je lažna kosa, kojom se uljepšavaju da bi lakše osvajale muškarce. Radat odlazi, a za njim dolazi Kupid. Kupid u četvrtome prizoru u svojem monologu govori kako svi znaju za njegovu moć – i na nebu i na zemlji. Strijelja Radata kako bi se i on zaljubio u Tirenu zato što se rugao njegovoj moći. Ostavlja ga da cvili i plače za vilom. U petom se prizoru Radat budi, a vila prolazi pokraj njega. Zanima je postoji li veća muka od toga da želiš dragoga bez kojega ne može smiriti srce. Šesti prizor prikazuje Radata koji ne zna što mu se dogodilo. Shvaća da ga je sustigla ljubav kojoj se rugao. U sedmome prizoru Radat ide po Miljenka, a u prizoru će se naći i Dragić, Obrad i Vučeta. Njih trojica ne razumiju što se događa s ljudima da ostavljaju svoj dom i stradaju zbog vila. Radat govori kako više nije onaj stari i da ga je zaludila vila, dok je pokušavao pomoći drugima i sam je upao u tu zamku. Rugaju mu se jer u mladosti nije ljubio vile pa je počeo sada u stare dane. Vučeta, Dragić i Obrad bježe i ne žele nastaviti tražiti Miljenka da ne bi i njih spopalo takvo zlo.

U prvome prizoru četvrtoga ata govore Radat i dijete Dragić. Radata zanima gdje je nestala njegova vila, a zna da će takva djevojka uvijek bježati od njega tako starog te govori kako ni on nije toliko star. Dolazi Dragić (Radatov sin) i zanima ga zašto ne ide kući i što ga muči. Objašnjava kako se rugao djetetu s krilima (Kupidu) i sada plaća za to. Dragić se želi osvetiti Kupidu, ali mu otac govori da ima krila i da će mu se osvetiti iz zraka sa strijelom. Šalje ga kući da kaže majci kako je stan njezin i

da čini s njim što god želi. Dragić se ne usudi reći to svojoj majci te odlučuje pratiti oca. U drugome prizoru Kupid je opet sam. Dijete koje hoće praćkom osvetiti oca, ustrijelit će isto kao i oca da umire za vilom. Dragić i Kupid se susreću u trećemu prizoru. Pobjegao mu je otac, ali dolazi Kupid i govori mu da će ga ustrijeliti. U četvrtome prizoru Dragić se također zaljubljuje u vilu i govori da mu nije mio nitko osim vile i želi da pođe s njim kući. Vila ga pita za pastira Ljubmira i daruje mu jabuku za ljubav te govori da ide ubrati ruže pa će se vratiti, a on joj govori da ga ne ostavlja, nego da se vrati. Dragić u petome prizoru nailazi na svojega oca i govori mu da je tu bila vila koju je tražio i da je htio poći s njom. Otac shvaća da je i njega začarala strijela ljubavi. Dragić joj želi pokloniti koze, a Radat bi joj poklonio cijelo stado. U šestome prizoru Satir tuguje za vilom koju nije mogao pronaći nigdje, a njegov plač može čuti svaki duh. Sedmi prizor prikazuje boj između Satira i Ljubmira. Satir ga jednom stijenkam udari i onesvijesti ga, zatim nailazi vila koja plače nad njim. U osmome prizoru vila tuguje nad Ljubmirom i zanima je tko je to učinio. Proklinje Satira:

*Ako 'e satir, proklet da si,
o satiru ti oholi...*⁶¹

U prvome prizoru petoga ata Ljubmir se oporavlja i krivi Satira jer je pokvario njezinu ljepotu jer su joj obrazi blijedi. Govori joj da ne može živjeti bez nje i da ne želi patiti, već da se želi ubiti u čemu ga sprječava njegova družba. U drugome prizoru Ljubmir govori da je bolje umrijeti, nego živjeti nesretno po cijele dane. Radmio i Ljubenko tuguju zajedno s njim. U trećemu prizoru svi žele da im se vrati svijetlo sunce, a Ljubmiru Tirena. Iz neba glas govori da je uslišio zahtjeve i da je vratio dušu Tireni koja se oporavlja, a Remeta se zahvali Bogu koji ih smiri i pozdravlja ih. Miljenko u četvrtome prizoru želi svoju vilu, ali mu je Ljubmir, Radmio i Ljubenko ne žele dati iako su Radat i Dragić na Miljenkovo strani. U petome prizoru dolaze tri satira koja se uključuju u boj, a vila im iz gore govori da će im dati sve darove koje žele: svakomu će dati svoju jednu sestru, a zauzvrat samo želi mir i dragoga Ljubmira. Radmio im govori kako vile svaku tugu pretvore u veselje i da svi trebaju poći za njom u miru, na što se svi slože i plesom proglašavaju mir. Izlazi Kupido i

⁶¹ Ibidem, str. 116.

obraća se puku. U sljedećemu prizoru Kupido govori sam. Nije mu jasno zašto su ostavili njega i pošli za vilom.

U drugome prologu *komedije prikazane u Držić na piru*⁶² razgovaraju Obrad i Pribat. Spominju dobre i loše ljude:

*Tko opći s dobrima, blizu je dobra taj,
a tko opći sa zlima, slijedi ga plač i vaj.*⁶³

Obrad prepričava kako je prije dvije godine u vrijeme poklada sreo Vučetu od kojega se naslušao čuda, a poslije nagledao većih. Od tada nije mogao otići iz grada. Spominje Držića i kako je:

*Onomlani u pjesni pripijeva Ljubmira
i vile ljubezni i divjač satira,*⁶⁴

Na kraju Pribat hvali Boga:

*Višnji bog hvaljen bio!*⁶⁵

Obrad i Pribat vode razgovor u drugome prologu, ujedno su i Vlasi koji se nalaze u kuću u kojoj je u tijeku priprema raskošne svadbe i gdje se očekuju glumci koji će uveličati pir. Držić mijenja stvarni prostor u prostor iluzije, svijet mašte i kreira kazališni prostor uvođenjem upravo tih dvaju likova koji komentiraju što se događa pred njihovim očima.⁶⁶ Drugi prolog napisan je za drugu predstavu *Tirene* 1551. godine.⁶⁷

U prijašnjoj su pastoralni Radmio i Ljubmir bili potpuna suprotnost onima koje imamo ovdje – istoimeni pastiri koji su zapravo jako slični jedan drugomu. Obojica se slijepo zaljubljuju u vilu. Opet je motiv ljepote pokretač zaljubljenosti i sljepoće. I tu su

⁶² Ibidem, str. 126.

⁶³ Ibidem, str. 127.

⁶⁴ Ibidem, str. 131.

⁶⁵ Ibidem, str. 132.

⁶⁶ Usp. Fališevac, D., op. cit.

⁶⁷ Usp. Držić, M., op. cit., str. 126.

prikazana dva različita svijeta koja spaja lijepa vila – svijet vila i stvarni svijet pastira, barem onaj dio svijeta koji postoji kada nema slijepe zaljubljenosti. Mjesto na kojemu se spajaju dva svijeta u pastorali je u gori *pri vodi*. Dunja Fališevac navodi dvije skupine likova: jedni pripadaju mitološko-pastoralnome svijetu (Tirena, vila od vodâ, pastiri Ljubmir, Radmio i Ljubenko, Kupido, tri satira), a drugi svijetu vlahâ (Radat, Miljenko, Dragić vlah, Dragić dijete, Stojna, Vučeta, Obrad).⁶⁸ Također primjećuje kako Remeta zaziva Božju pomoć da Tireni vrati njezinu dušu i tako posreduje između zemlje i neba.⁶⁹ U toj pastorali do riječi će doći i stari i mladi, seljanke i gospođe, vile i remete, svekrve i nevjeste. Jedan dio likova govori ustaljenim jezikom ondašnje aristokracije, dok drugi govori pučkim, seljačkim jezikom.

Franjo Švelec primjećuje kako se Držić u prologu vrlo opširno predstavlja, kao ni u jednoj svojoj drami: izriče brojne pohvale Dubrovčanima, pripovijeda kako se bavi poezijom,⁷⁰ dok Dunja Fališevac smatra sljedeće:

Tirena oblikuje shematičnu fabulu nalik bajci: napuštanje doma, odlazak u potragu za željenom vrijednošću, prevladavanje zapreka i rasplet, s likovima čije su funkcije klišeizirane (protagonist – zaljubljenik, figura pjesnika; tražena vrijednost – vila, simbol idealne ljepote; antagonist koji zadržava protagonista i oličava duh stvarnosti, suprotnost pjesničkoj mašti).⁷¹

Pojavljuju se elementi tipični za siensku pučku sastavnicu pa tako pronalazimo seljaka koji je pogođen Kupidovom strijelom, parodiju pastirske idile te boj između Satira i Ljubmira, primjećuje Dunja Fališevac.⁷² Isto tako navodi da:

Sama pastoralno-idilična radnja prilično je shematična: dva vjerna pastira traže izgubljenog prijatelja na prostoru šume s izvorom u središtu, nesretna ljubav, idealizirani junak u potrazi za ljubljenom vilom koji žudi za smrću, satir

⁶⁸ Fališevac, D., op. cit.

⁶⁹ Loc. cit.

⁷⁰ Švelec, F., op. cit., str. 11.

⁷¹ Fališevac, D., op. cit.

⁷² Loc. cit.

koji prekida kratkotrajnu sreću, vila koja bježi pred opasnošću, smrt vile pred dragim za kojega misli da je mrtav.⁷³

Sudeći po prikazu arkadijskoga ozračja Rijeke dubrovačke u *Tireni*, vjerojatno je i Marin Držić boravio u nekom od uzornih ljetnikovaca kojima je Rijeka okružena, zaključuje Bruno Šišić.⁷⁴ U želji da što stvarnije prikaže život svoje sredine, Držić se potrudio da i najmanji detalji odgovaraju stvarnom životu. Tako su npr. u *Tireni* dva lica koja imaju isto ime – Dragić, što su neki smatrali pogreškom koja mu se potkrala. Međutim, Držiću se naime činilo neobičnim da toliko seljaka u njegovoj pastorali ima različito ime što mu se činilo stvarnim jer u selima je bilo normalno da nekoliko ljudi nosi isto ime. Kako ne bi došlo do zabune kod publike i da ne bi mijenjali dva lika koja se jednako zovu, razlikovali su se fizički: jedan je bio odrasli čovjek, a drugi dijete. Na taj je način postigao što je htio, vanjskim izgledom i postupkom tih dvaju lica dao je potrebnu razliku između njih i zadržao jednu karakterističnu crtu običaja na selu.⁷⁵

5. 2. *Venera i Adon*

Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena drama je od osam prizora. Pisana je dvostruko rimovanim dvanaestercem s nekoliko osmeraca. Dunja Fališevac piše kako je drama prikazana na piru Vlaha Nikolina Držića i Marije Sinčićević Allegretti, kćeri Stjepana Allegrettija, 1551. godine za vrijeme poklada, u kući nevjestina oca *Među velike crevljare*. Može se samo nagađati da je dramu izvela Pomet-družina. Miroslav Pantić smatra kako je to djelo pastirska igra ili rustična ekloga s kojom se Držić upoznao u Sieni i koje je adaptirao za dubrovačku scenu. Leo Košuta pak smatra da djelo nije ni pastirska igra ni melodrama (kako ju je odredio D. Živaljević), nego mitološko-alegorijski sastav u stihu koji je Držić nazvao pripovijest, a tako su se u tom razdoblju nazivali mali sastavci u stihu, mitološkoga i alegorijskoga sadržaja.⁷⁶

⁷³ Loc. cit.

⁷⁴ Šišić, B., op. cit.

⁷⁵ Usp. Držić, M., op. cit., str. 20.

⁷⁶ Usp. Fališevac, D. (2014.) *Pripovijes kako se venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena. Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: <https://leksikon.muzej->

Radnja započinje razgovorom Vukodlaka i Kojaka. Kojak pozdravlja vukodlaka:

*Bog da', Vukodlače, ki se s vincem rveš,
ali 'e vince jače. Odkuda takoj greš?*⁷⁷

Vukodlak se nađe uvrijeđenim jer on nije vukodlak i odgovara:

*Ja sam Grizivino a nijesam Vukodlak:
grizem, žvem, ijem vino brz, krjepak, hitar, lak.
Uklon' se svak meni, knezu Grizivinu;
prilike meni nî6, kad što dobro pinu.*⁷⁸

Jedan drugoga nazivaju kozom. Grubiša treba oženiti *godišnicu* za koju Vukodlak izmišlja svakakve osobine kako bi se narugao Kojaku. Kojak govori da je neće uzeti ako nije lijepa. I dalje nastavljaju s pogrdnim nadimcima. Stihovi koje izgovara Vukodlak, a pretpostavlja se da se radi o narodnoj pjesmici, iste stihove imamo u *Noveli od Stanca*:

*Zovem se Sedmi muž, prezime Dugi nos,
nosim dom kako spuž na sebi gdi sam gos.
Pijem vince bez vodice;
voda mi je bistra mila,
gdi ma ljubi³⁵ mije lice,
kad je od ruže venčac svila.*⁷⁹

Vlade, Grubišina majka tuguje za sinom koji odlazi jer ga je odgajala kako bi on njoj bio oslonac u starosti, a on sada želi otići. Boji se da ga ne bi uzele vile:

Vrati se, sinko moj, k tvomu stanku, mîle,

marindrzić.eu/priповijes-kako-se-venere-bozica-uzeze-u-ljubav-lijepoga-adona-u-komediju-stavljena/

[Pristupljeno 18. listopada 2019.]

⁷⁷ Držić, M., op. cit., str. 4.

⁷⁸ Loc. cit.

⁷⁹ Ibidem, str. 9.

*ne hodi mi takoj, da te ne uzmu vile,
ke noćno kon vode, moj sinko ljubeni,
tanačce izvode u gori zeleni.⁸⁰*

Govori majci kako ide u grad isprositi djevojku, neka *godišnica* za njega pita lica lijepog poput mjeseca. Vlade i Vukodlak raspravljaju o tome kakvih sve *godišnica* ima, kako krađu i sramote gospodare. Vlade ne želi da joj sin oženi takvu djevojku. Takve vole ići s gospodarom na ljetnikovac izvan grada. Moli sina da ne ženi gradsku djevojku, već da će mu ona isprositi u selu gizdavu Veselu. Grubiša govori kako želi neku koja je punija da ga zimi grije, Vesela je očito mršava pa mu se ne sviđa.

U drugome se prizoru otvara zastor i radnja se premješta na mitološku pozornicu. Ukazuje se šest vila koje prvo piju, a zatim plešu. Dolazi Venera, a vile joj se klanjaju i hvale je:

*Zdrava si, božice, kruno svih liposti,
puno je tve lice nebeske radosti.
Zemlja se veseli, kud stupa tvoj stupaj;
gdje si ti, svak veli ondje je vječni raj!⁸¹*

Nastavljaju hvaljenje Venere i pozivaju satire da dođu kolo voditi. Dolaze satire:

*Veselje činimo, pokli nam srjeća da
da s neba vidimo Veneru mi sada.
Pojte sada vi pjesance,
gorske vile, a mi ćemo
po travici vodit tance;
nu vas prvo da čujemo.⁸²*

Ples završava u trećemu prizoru gdje Venera odlazi i tuguje za ljubljenim Adonom. Ne želi poći za Marsa. Brine je što će božice i bogovi reći na to što ona

⁸⁰ Ibidem, str. 10.

⁸¹ Ibidem, str. 13.

⁸² Ibidem, str. 14.

tuguje zbog ljubavi. Bez obzira na to što će govoriti ona će hodati šumom i tražiti Adona, koji bježi i skriva se od nje po zelenim gorama. Ponovno ga doziva:

*... Adone gizdavi, i prsmi ovim dojih.
Adone, daj se u dar meni ka te ljubim;
bit ćeš kralj, bit ćeš car i blažen, pravo dim.*⁸³

U četvrtome prizoru priključuje im se Kupido. Venera želi da ga pogodi strelicom i daruje ga njoj. Odgovara joj kako mora služiti njezinoj ljepoti i da će danas dobiti svezanoga Adona. Tu se zatvara scena, ostaju Vlasi. Ponovno imamo govornike s početka pripovijesti. Vukodlak govori kako ne može spavati zato što je pokraj vode vidio prekrasne vile, a takvo čudo u životu nije nikad vidio. Vlade, Vukodlak i Kojak su se uplašili dok se Grubiša zaljubio u prekrasnu vilu. Grubiša želi poći za vilom, a njih ostaviti u lugu. Vukodlak ga pokušava zaustaviti tako što spominje Marušu, *godišnicu* po koju je Grubiša bio krenuo:

*Neboge Maruše! Ostaće cvileći,
neće im bit duše Grubišu želeći;
proklinat će vile koje su ljubavi⁹⁰
Grubišu stravile u pustoj dubravi;
a junak Grubiša s vilam će uživat,
a bijedna Maruša suze će prolivat.*⁸⁴

Adon se pojavljuje prvi put u šestome prizoru. Tu se ponovno otvaraju zastori:

*Opet se odkrije šena i satir s vilom tanca, pak dotrče pet satir i hoće mu vilu
ugrabit i s svijema boj bije, i odrve im se i vilu shrani.*⁸⁵

Adon tužan i sam traži nekoga da mu se pridruži. Htio bi vidjeti i vilu prema kojoj je bio nemio. Moli stanovnike gore zelene da ga probude kada zaspi. U sedmome prizoru dok Adon spava dolazi Kupido i sveže ga. Zatim dolazi Venera i priča s

⁸³ Ibidem, str. 16.

⁸⁴ Ibidem, str. 19.

⁸⁵ Ibidem, str. 20.

Adonom. Nije mu jasno zašto je svezan i ne zna kako se to dogodilo. Venera mu govori da ga može odvezati kada poželi, ali želi znati kako će joj se odužiti. Adon joj odgovara:

*Da ti sam vik sužan, i tvojoj liposti
da služim noć i dan sa svom mom kriposti.⁸⁶*

Venera mu kaže da će ga morati privezati za sebe ako ga odveže. Adon pristaje na sve samo da ga odveže:

*Vodi me, gospoje, vodi me tva lipos,
liposti vik tvoje slidit će mâ mlados;
dočime obraz taj anđeoski meni sja,
ne budem ini raj, gospoje, žudit ja.⁸⁷*

Tu se zatvaraju zastori, Vlasi nastave pričati. Kojak i Vukodlak ne znaju što se događa. Kojak priča priču o Miljenku i Radatu:

*Nije zdravo mjesto ovoj, neka ti 'e Vule, znat;
ovdi su prem vile njekad, stari vele,
Miljenka stravile, Radata uzele⁹⁷!
Radata staroga starci ga svi znaju,
Radata od koga čuda spovijedaju;
djetece s krilama hode po dubravi
s lukom i strilama Radata zatravi.
Taj Radat sliđaše bijelu vil po gorah,
a od ljudi bježaše jak prid psi jelin plah.⁸⁸*

Kojak i Vukodlak odluče nositi Grubišu jer se ne želi vratiti kući. Pokrit će mu glavu vrećom kako bi ga mogli vratiti i savjetuju mu da zaprosi Veselu. Vlaha ih čeka s večerom. Tu završava pripovijest.

⁸⁶ Ibidem, str. 21.

⁸⁷ Ibidem, str. 22.

⁸⁸ Ibidem, str. 23.

U toj pastorali također imamo dakle dva odvojena svijeta koja funkcioniraju spajanjem dvaju različitih scena u jedno djelo, mitološkog i stvarnog svijeta. Zapravo su to ujedno i dvije nepovezane priče, jedna se odvija na sceni, a druga se odvija kada se zastori zatvore i Vlasi započnu, odnosno nastave razgovor. Način prikazivanja dviju scena podsjeća nas na „teatar u teatru“ jer vlasi gledaju i poslije komentiraju mitološki svijet. Spoj dvaju različitih svjetova donosi dvije vrste likova: one koji pripadaju mitološkom svijetu i one koji pripadaju stvarnom svijetu. Poveznica između mitološkoga i stvarnoga svijeta je Grubiša koji se zaljubi u božicu Veneru i više ne želi *godišnicu* po koju je krenuo. U odnosu na druge Držičeve pastore u ovoj pokretač radnje nije više lijepa vila, već prelijepi Adon za kojim žudi božica Venera. Na početku smo spomenuli kako je Držić odstupao tako što se koristio narodnim jezikom pa tu dakle primjećujemo odstupanje od visokoga stila u razgovoru između Kojaka i Vukodlaka, koji sadrži mnogo psovki i pogrdnih naziva prilikom oslovljavanja jedan drugoga. Dunja Fališevac primjećuje kako se u prvome dijelu teksta spominju se stvarni dubrovački lokaliteti (Pločka ulica, Orlandov stup) i stvarne osobe (Milašica).⁸⁹ Nema naznačen prolog pa tako možemo reći da se scena otvara u drugome prizoru, što znači da prvi prizor funkcionira kao svojevrsni prolog u kojemu radnju povezujemo s Dubrovnikom u trenutku kada Vukodlak nabroja dubrovačke lokalitete.

5. 3. *Grižula*

Grižula je drama koja se sastoji od dvaju prologa i pet činova. Većim je dijelom pisana u prozi, a djelomično stihom. Prikazana je na piru plemića Vlaha Valentinova Sorkočevića i Kate Sorkočević 1556. godine.⁹⁰ Nije joj sačuvan naslov, a posljednja replika nezavršena je na kraju petoga čina. Jedino je djelo kojemu je u naslovu spomenut autor. Do 1930. godine naslovljavana je različito, *Plakir i vila*, *Plakir* te *Remeta*.⁹¹ Postojale su dvojbe oko naslova Držičeve pastore pa je tako F. Petračić preuzeo naslov iz *Rešetarova rukopisa (Komediya prikazana u Vlaha Srkočevića na piru)*, P. Popović je naziva *Plakir i vila*, P. Skok se odlučuje za *Plakir*, M. Rešetar

⁸⁹ Fališevac, D., op. cit.

⁹⁰ Usp. Tatarin, M. (2014.) *Grižula. Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: <https://leksikon.muzej-marindrzc.eu/grizula/> [Pristupljeno 06. Studenoga 2019.]

⁹¹ Loc. cit.

koristi naziv koji koristimo u ovom radu *Grižula* jer je Grižula glavno lice, a Držić je svoje drame nazivao prema glavnim likovima.⁹² Milovan Tatarin zaključuje da je prva novovjeka izvedba pod naslovom *Plakir* bila je u zagrebačkom HNK-u 26. svibnja 1943. godine u preradbi i režiji Marka Foteza, a u integralnoj verziji (*Grižula iliti Plakir*) na Dubrovačkim ljetnim igrama (park Gradac) 14. kolovoza 1967. godine u režiji Joška Juvančića.⁹³

Prvi prolog pisan dvostruko rimovanim dvanaestercem izgovara Slava Nebeska, a u njemu opisuje proljeće i spominje četiri vile: Pravda, Hitros, Jakos i Tihoća. Spominje također božicu Dijanu, blagoslivlja stan u kojemu se odvija veselje i *dva mila* koja je združila Nebeska Slava. Drugi prolog pisan u prozi izgovara Vila, a obraća se osobama koje su na piru te govori kako ih je Vlaho Sorkočević molio da dođu na njegov pir. Opisuje Vlaha:

*...mladić slatke riječi, crnok, plemenite ćudi, naučan s lovom...*⁹⁴

Predstavlja četiri vile koje su došle s njom i stoje s jedne strane, dok na drugoj strani stoji božica Dijana sa svim djevicama, a tamo stoji i Žuđenje koje se bori s Čistoćom, a sve te vile čine mir među njima. Najavljuje koja će se igra odigrati:

*U ovoj planini stoje satiri i stoji jedan smiješan remeta, koji nas vile vele čini smijejat: upije, dan i noć pomoć pita. Ljubav ga mori, a Ljubav se njime ruga, a satiri se oko njega, kako oko čuvete, kupe i igraju.*⁹⁵

Napominje im da ne govore loše o vilama jer vile uzmu one koji govore zlo o njima.

Prvi prizor prvoga čina izgovara starac Grižula. Moli vile da ga oslobode tuge i pošalju Kupida koji ga je ustrijelio, zbog čega se zaljubio u vilu, da pošalje jednu strijelu i za gorsku vilu koja ga mrzi. U drugome prizoru Vlahinjica Gruba tuguje za svojim zaručnikom koji bježi od nje. Međutim, uzele su ga gorske vile, a on nosi

⁹² Loc. cit.

⁹³ Loc. cit.

⁹⁴ Držić, M. (2017.) *Grižula. Dom Marina Držića*. [Online] str. 5. Dostupno na: https://muzej-marindržic.eu/wp-content/uploads/2017/04/drzicm_grizula.pdf [Pristupljeno: 28. listopada 2019.]

⁹⁵ Loc. cit.

njezino srce. Grižula, starac Remeta i Gruba razgovaraju u trećemu prizoru. Remeta moli vile da nagovore njegovu vilu da ga uzme. Gruba nailazi na remetu koji misli da je ona vila koju je tražio, ali shvaća da nije jer mu govori kako traži svojega zaručnika kojega nikako ne može dozvati. Gruba ugleda Dragića i sakrije se kako bi čula što govori. Četvrti prizor izgovara Grižula, koji ne želi ljubiti Grubu već lijepu djevojku. U petome prizoru razgovaraju Rade, Dragić i Mionica. Rade želi znati kuda Dragić ide. Dragić odgovara kako ide za bijelom vilom, a Mionica se žali kako je otišao bez ručka i ne zna što će ona ako on ode za vilom. U šestome prizoru govore isti govornici kao i u petome prizoru uz Grubu. Grube tuguje za Dragićem:

*Dragiću nevjerni, Dragiću nemili, Dragiću nedragi, da li ide za drugom a tvoju ljubi ostavi? Ostavljaš ka je tvoja, a slijediš ko t' ne more bit! Kudi se to gre? Kamo li zamamljen ideš? Gdje li tvoju Grubu ostavljaš?*⁹⁶

Dragić joj govori kako joj sve ostavlja, a on ide za bijelom vilom. Rade i Mionica ga pokušavaju spriječiti u odlasku. Rade u sedmome prizoru govori Mionici da bi trebala poći za njega i da će poslati majku da je isprosi. Grube odlazi za Dragićem.

U prvome prizoru drugoga čina Kupido govori svome sinu Plakiru da zapne vilu koju je ugledao jer nije na poslu, ne poštuje njegove strijele. Mudros u drugome prizoru upozorava Dijanu (prečistu božicu) na Plakira. Tri vile predlažu božici da mu postave nekakvu zamku. Plakir izgovara treći prizor dok razmišlja kako bi vile mogao dovesti u stupicu jer je shvatio da će ga vile napasti. U četvrtome prizoru Dijana zapovijeda vilama da ne izlaze iz dvora nakon što ju je Mudrost upozorila na Plakira. Treća od tri vile upozorava na Plakira:

*Sestrice, bez straha hrlo udrite na njega svaka s svoga mjesta; ne slušajte njegove slatke riječi, ni gledajte njegov veseli pogled. Pod onim medom jâd skroven stoji.*⁹⁷

U petome prizoru pridružuje im se Plakir koji ih zove da izađu van, a one ga gađaju jabukama. Šesti prizor donosi razgovor između Grižule i Omakala. Omakala,

⁹⁶ Ibidem, str. 9.

⁹⁷ Ibidem, str. 14.

godišnica koja je pobjegla od svoje gospođe, nailazi na Grižulu u pustinji. Ujedno se žali na gospođu koja je tražila od nje da radi sve, a nikada ne bi bila zadovoljna. Grižula se također žali kako je pobjegao zbog svoje godulje koja mu nije dala ni sa susjedom da razgovara. Nudi joj da kod njega prespava.

Prvi prizor u trećemu činu izgovara Rade koji traži Mionicu jer je otišla od njega. U drugome se prizoru pojavljuje Mionica koja savjetuje djevojkama da kada im mladići ponude da pođu za njih da im odgovore da ne smiju od majke, ako onda kažu kako će isprositi od majke da im odgovore:

*Kad majka reče!*⁹⁸

Vila sama u trećem prizoru traži neku od svojih vila kojima bi mogla ispovjediti kako je prati neki Dragić i želi da ga uzme, a ona traži smiješnoga Remetu. U četvrtome prizoru nailazi na Grižulu i Omakalu. Zanimaju tko je djevojka s njim i nije li rekao kako će biti samo njezin. Objašnjava:

*Čeljade je, rozice, - dobra je ovako, ne umije ništa, puštenica je, promjenjuje Gospođe.*⁹⁹

Omakala objašnjava da je ona iz Dubrovnika i da su tamo gospodari postali jako loši: gospođe žele da se sve odjednom napravi, a gospodari žele da im se izuju cipele. Grižula i Vila nastavljaju razgovor u petome prizoru. Govori mu da će ga uvesti u dvor, odnosno da će ga sakriti, ali ne smije govoriti. Dok se spremala odvesti Grižulu na dvor skrivenoga u vreću s haljinama, upada u zamku koju joj je postavio Plakir. Pokušava dozvati svoje sestre vile u pomoć. U prvome dijelu šestoga prizora razgovaraju Dragić i Grižula, a u drugome dijelu Plakir i Vila. Dragić i Grižula čuju vilu koja traži pomoć, ali joj ne mogu pomoći. Plakir odnosi vilu i govori da je sada njegova robinja. Vukosava i Staniša u sedmom prizoru nailaze na vreću u kojoj je Grižula i bježe jer misle da su unutra neke nemani.

⁹⁸ Ibidem, str. 18.

⁹⁹ Ibidem, str. 20.

U prvome prizoru četvrtoga čina Dijana vidi da joj je Plakir oteo jednu od vila i primijeti da je Mudros zaspala jer san joj je neprijatelj. Spremaju osvetu Plakiru i žele ga uhvatiti u mrežu. Grižula u drugome činu tuguje jer je ostao sam, svezan u vreći i govori da je mrtav. U trećemu prizoru Rade opet nagovara Mionu da pođe za njega, a ona mu odgovara kako će to učiniti kada joj majka to dozvoli. Gruba im se pridružuje u četvrtome prizoru i žali se kako ne može uhvatiti Dragića. Miona se žali na muškarce koji ništa ne znaju bez svojih žena, a isto tako ih ne znaju cijeniti. Gruba nagovara Mionu da pođe za Radoja i žao joj je što njezin Dragić nije kao Radoje. U petome prizoru vile uspijevaju uhvatiti Plakira, žele mu se osvetiti i pokazati mu da se ne bi trebao okomiti na njih. Dijana u šestome prizoru moli Pravdu da odredi na koji način će se osvetiti Plakiru. Pravda odgovara:

*Sud je moj, da Plakira bijele vile omrče, neka ostane grub, da se u nj veće nitko ne vara; i kako je zla srca, da je i crna obraza, i da ga u svoj dvor stave u tamnicu, i da zatvoren za sada tako stoji. Moj sud takoj hoće, i drugo za sad da mu se ne čini.*¹⁰⁰

U prvome prizoru petoga čina razgovaraju Dragić i Miona. Dragić žali za svojom Grubom i želi je pronaći kako bi pošao kući s njom. Miona govori kako Gruba nije odustala od potrage za njim. U drugome prizoru Vukosava i Staniša nailaze na svojega sina Dragića i vode ga kući Grubi. Miona u trećemu prizoru prepričava Radoju kako je vidjela Dragića koji je sustigao Grubu i da su otišli zajedno s njegovim roditeljima kući. Oposlovnica i Mudros razgovaraju u četvrtome prizoru. Mudros joj govori da pođe u ognjeni stan Ljubavi i prenese mu, da ako želi Plakira, mora joj vratiti vilu koju je Plakir oteo. Poručuje mu i da žele mir jer moraju ići na pir Vlaha Sorkočevića. U petome prizoru Omakala nailazi na Grižulu koji je i dalje u vreći i moli je da ga oslobodi kako bi mogao biti s njom i da će biti njegova, a ona mu govori da ide za Vilu zbog koje ju je ostavio samu. Govori joj da ga odveže i da će biti s njom. Nakon što ga je oslobodila obećaje joj kupiti sve i da će biti njegova domaćica.

Kako u prijašnjim pastoralama, tako i u ovoj pronalazimo različite svjetove koji se susreću na svadbi: stvarni svijet seljaka i mitološki svijet vila i bogova. Zapravo

¹⁰⁰ Ibidem, str. 30.

primjećujemo prikaz triju različitih svjetova: prvi je mitološko-pastirski svijet, drugi je svijet seljaka bez pastira i zadnji gradski svijet. Milovan Tatarin zaključuje da je Grižula taj koji spaja stvarni svijet s mitološkim kada ga Vila strpa u vreću, Dragić koji to sve gleda, a Omakala vodi razgovor s Vilom.¹⁰¹ Tu je svakako zanimljiv način pisanja. Prizori su djelomično pisani u stihu, a djelomično u prozi, što taj tekst čini drugačijim i strukturno zanimljivijim. M. Tatarin također primjećuje kako je Grižulino pričanje u stihovima prikaz tobožnje učenosti (on je ipak gospodar, a ne Vlah), njime daje do znanja da odstupa od svakodnevnoga govora. Stihovi Radoja i Mione pučke su pjesmice, dok mitološka bića govore u stihovima i o običnim sadržajima pa se tako opredjeljuju kao pripadnici literarnoga svijeta, a stih je za njih prirodan način izražavanja. I kada govore u stihovima, vile utječu na radnju, pokreću je, a Grižula, Radoje i Miona ne.¹⁰² Samim miješanjem stila pisanja suprotstavljaju se različiti svjetovi. Također primjećujemo veću upletenost svijeta Bogova u odnosu na druga djela. Uz Kupida koji se pojavljuje češće, tu je i njegov sin Plakir, Slava Nebeska, Dijana i četiri vile. U prošlim bismo djelima imali upola manje vila, a nekada samo jednu koja je bila u središtu zbivanja. U *Grižuli* usporednu teku četiri priče: Dijana i Kupido, Gruba i Dragić, Miona i Radoje, Grižula i Omakala. Pritom su Dijana i Kupido suparnici, Grižula i Omakala naknadno postaju »ljubavni« par, dok su pravi zaljubljenici Gruba i Dragić te Miona i Radoje, navodi M. Tatarin.¹⁰³ Isto tako primjećuje kako naslovni junak ima tri imena u tekstu, Grižula, Remeta i Omakao. Posljednji oblik rabi sam, iako ga je i Omakala nekoliko puta oslovila s Omakao. Vila ga uvijek naziva Remeta.¹⁰⁴ Za razliku od *Tirene* gdje se pastir zaljubi u vilu, tu se starac zaljubi i u vilu i tako im postaje predmet ismijavanja. M. Tatarin također zaključuje kako se Držić koristi petrarkističkim motivima (motiv ljubavne strijele, ognja, glagola užeci) i postupcima (metafora, antiteza, nabrojanje, ritmično ponavljanje, nizanje atributa i epiteta). Starac Grižula izaziva smijeh zato što se izražava jezikom koji mu ne pristaje, a također smijeh izaziva i Grižulina zaljubljenost i žudnja za vilom.¹⁰⁵ Povezanost motiva i teme kod Džore i Marina Držića primjećujemo u nekoliko navrata, počevši s tim da dijele iste nazive likova iako njihova uloga i sličnost nije pretjerana, spajanjem dvaju svjetova i dvaju različitih

¹⁰¹ Tatarin, M., op. cit.

¹⁰² Loc. cit.

¹⁰³ Loc. cit.

¹⁰⁴ Loc. cit.

¹⁰⁵ Tatarin, M., op. cit.

likova, njihovim razlikovanjem kroz način govora i korištenjem motiva lijepe vile koja je u većini pokretač žudnje i ujedno radnje. Iste motive i teme ćemo pokušati pronaći i kroz analizu izabranih djela Mavre Vetranovića.

6. MAVRO VETRANOVIĆ

Mavro Vetranović bio je središnja ličnost dubrovačkoga književnoga kruga iz sredine 16. stoljeća. Veći dio života proveo je kao benediktinac u samostanima na području Hrvatske i neko vrijeme u Italiji. Bio je najplodniji hrvatski stihotvorac svojega vremena.¹⁰⁶ Pjesnik i dramatičar podrijetlom iz talijanske obitelji imao je i krsno ime Nikola.¹⁰⁷ Vetranović je jedan od rijetkih naših pisaca starijega razdoblja koji se okušao u gotovo svim onodobnim književnim vrstama i podvrstama.¹⁰⁸ Ivo Frangeš objašnjava:

Kao pjesnik i kao čovjek Vetranović je obuzet suvremenim političkim, religiozno-pedagoškim, društvenim i filozofskim preokupacijama što su obuzimale čovjeka renesanse, posebice Dubrovčanina. Poznat je i kao pjesnik proturječja koja su razarala njegov grad i njegovo vrijeme. Ovaj »realistički« i emocionalno-racionalistički odnos koji prevladava u Vetranovićevu djelu, metodički ipak nije čist: prožet je mjestimično petrarkizmom i idiličnim, mitološkim pastirštvom suvremene literarne manire.¹⁰⁹

Ujedno Frangeš piše kako je Vetranović znatno proširio idejne i tematske vidike hrvatske poezije, pastirskim i crkvenim prikazanjima te se mitološkom dramom *Orfeo* ubrojio i među predvornike hrvatske drame.¹¹⁰

Lahorka Plejić-Poje pretpostavlja da je Vetranović pisao u trima fazama:

1. faza: sastavljao stihove profane tematike te maskerate uglavnom vedra i šaljiva tona (*Trgovci Armeni i Indijani; Dvije robinjice; Pastiri; Lanci Alemani, trumbetari i pifari*) među kojima se izdvajaju dvije osmeračke pjesme

¹⁰⁶ Usp. Frangeš, I., op. cit., str. 173.

¹⁰⁷ Usp. Plejić-Poje, L. (2016.) Vetranović, Mavro. *Leksikografski zavod Mislav Krleža*. [Online] Dostupno na: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11918> [Pristupljeno: 25. studenoga 2019.]

¹⁰⁸ Usp. Švelec, F. (1985.) Vetranovićeva prikazanja i srednjovjekovna tradicija. U: *Batušić, N. et. al. (eds.). Dani Hvarskog kazališta: srednjovjekovna i folklorna drama i kazalište. Split: Književni krug, str. 294.*

¹⁰⁹ Frangeš, I., op. cit., str. 173.

¹¹⁰ Ibidem, str. 175.

naslovljene *Remeta* (u drugoj osuđuje korumpiranost dubrovačkoga društva te upozorava na besmisao ovozemaljskoga);

2. faza: nastale su političko-satirične pjesme – u njima je lirski subjekt angažirani analitičar društvene i političke zbilje po čemu je Vetranović iznimka u dubrovačkoj renesansnoj književnosti 16. stoljeća (jedan od rijetkih koji je kritizirao i Katoličku crkvu), a s obositim žarom progovara o turskoj i mletačkoj opasnosti (*Orlača Ridjanka, rečeno u Blatu ribarom; Orlača Ridjanka Peraštu govori; Tužba grada Budima; Pjesanca slavi carevoj; Pjesanca Latinom; Pjesanca gospodi krstjanskoj*);

3. faza: refleksivne pjesme (*Pjesanca protiv oholasti; Pjesanca Aurea aetas; Pjesanca lakomosti; Moja plavca; Pjesanca Kufu*).¹¹¹

Njegova poslanica Petru Hektoroviću (1539.) najstarija je potvrda o vezama dubrovačkih i hvarskih književnika. *Pjesancom Marinu Držiću u pomoć* branio je Držića od optužbi da je plagijator.¹¹²

6. 1. *Lovac i vila*

Lovac i vila je pastoralno-mitološka drama ispisana u 720 dvostruko rimovanih dvanaesteraca. Naslov toga prikazanja u izvorniku glasi: *Drugo prikazanje također složeno po neznanu pisaocu. Govoru lovca i vile*.¹¹³ Drama se sastoji od dijaloga između lovca i vile što se može zaključiti iz izvornoga naslova. U dijalog je uključen knez, iako on ne govori, a lovac i vila su ti koji se njemu obraćaju. Mira Muhoberac navodi kako je djelo nastalo početkom 16. stoljeća i oslanja se na pastirsku eklogu *Radmio i Ljubmir*.¹¹⁴

Na samome početku drame čita se sljedeće:

Izvodi vlašić LOVAC VILU svezanu verigom zlatnom i ruke

¹¹¹ Plejić-Poje, L., op. cit.

¹¹² Loc. cit.

¹¹³ Vetranović, M. (2016.) *Pjesnička i dramska djela*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 417.

¹¹⁴ Muhoberac, M. (2000.) Vetranović, Mavro. U: Fališevac, D. et. al. (eds.). *Leksikon hrvatskih pisaca*. Zagreb: Školska knjiga, str. 754.

*Naopako kordunom, dovede ju prid kneza. VILA govori.*¹¹⁵

Želi nakratko stati kako bi se požalila. Nada se kako će netko otkupiti njezinu ljepotu. Lovac joj govori da može cviliti i plakati koliko hoće, on samo želi dobiti dukate:

zašto je običaj: tko u ropstvo ostane
ter čuti gorki vaj, cvilit mu ne brane.
A ja toj sam sudim – neka ti je toj znati –
ki drugo ne žudim neg tebe prodati,
dukate da broju, a ti se slobodiš
i u lugu tuj tvoju ljepotu provodiš.¹¹⁶

Bit će slobodna čim mu netko da *hiljade dvije zlate*. Vila tuguje jer želi da netko plati njezinu slobodu. Zaziva bogove da čuju njezino cviljenje, a uz njih zaziva i Sunce, Mjesec, Danicu, planine, rijeke, sva mora i polja, ravnice, livade, dubrave i lugove, zvijeri, ptice, vile, sirene, satire, građane, građanke, gizdave gospoje, vlastele i dr. Nije naučena hodati svezana, već hodati ravnim poljima i brati cvijeće gdje rajske ptice pjevaju. Njezinu idilu prekinula je tužna noć kada ju je zatočio lovac sa psima. Nije bila sigurna što se događa:

*I rekoh: „Moj Bože, o višnji Bože moj,
što ovo bit može, satiri nijesu ovoj,
satiri zač da su, gorom bi svirili
i sebe po glasu svireći otkrili.”*¹¹⁷

Htjela ga je strijeljati lugom, ali nije stigla, zatim joj lovac govori:

Pridaj se i ti, vilo, i sa mnom ne bij boj

¹¹⁵ Vetranović, M., op. cit., str. 417.

¹¹⁶ Ibidem, str. 418.

¹¹⁷ Ibidem, str. 422.

*Ako ti jes milo sahranit život tvoj!*¹¹⁸

Pokušaj bijega u lug nije uspio zbog pasa koji je ranjavaju. Košulja joj se natopi krvlju, košulja koju je sama šila:

Procvilih izglasa nebesa da čuju

*kako ja od pasa ranjena tuguju.*¹¹⁹

Lovac je hvata i veže. Moli ga da je pusti, a on je uzme vuči po gori. Svjedok joj je višnji Bog na nebu i tužni vez koji nosi na sebi i od kojega joj ostaju modrice. Kune onoga tko je dao ovlast da je ulove:

Tim kunu ovi vez i uze proklete

ke ovi mlad vitez u oni čas splete;

još kunu hip i čas nesreće kriposti

*ki lovcu da oblas vrh moje mladosti...*¹²⁰

Želi biti javor u šumi, a kada on uvene želi biti ptica, samo kako ne bi bila u ropstvu.

Opisuje goru zelenu kroz godišnja doba:

... i razliko cvitje svakoga narava,

ljeti i prolitje ka narav sazdava.

Još zimi urešen perivoj gdi je taj,

*vidi se tuj zelen zemaljski jakno raj...*¹²¹

¹¹⁸ Loc. cit.

¹¹⁹ Ibidem, str. 423.

¹²⁰ Ibidem, str. 424.

¹²¹ Ibidem, str. 425.

Nedostaje joj:

*...hladenca živoga od bistre vodice,
gdi ruke umivah i lice pribilo
i pjesni pripivah ljuveno i milo;¹²²*

Lovac samo želi zaraditi, ne obazire se na njezin plač. Vila želi umrijeti da više ne tuguje. Ponovno moli za milost i tada lovca naziva lavom. Lovac joj govori kako ne može prodati njezinu ljepotu i da će ostati s njim do smrti. Objašnjava joj kako će joj biti kod njega:

*Ja imam sestricu primilu i dragu
i majku staricu i krotku i blagu;
moja će sestra na posluh tvoj biti,
i majka starica tvrdo te ljubiti.
S mojom ćeš majkom stat u miru i goju,
er će te njegovat ljepše neg kćer svoju,
i drag će njoj biti tvoj ures gizdavi,
ter te će ljubiti jak oči u glavi.¹²³*

Prestaje plakati i miri se s činjenicom da njezina vilinska služba prestaje. Ponovno priziva smrt i proklinje goru zelenu zbog koje je u ropstvu. Govori kako ona nije stvorena za selo i seoske poslove. Još jednom ga moli za slobodu:

*Zatoj te ja molju, sliši moj plačni glas,
slobod' mi na volju rućice za mao čas,
nu žalos veliku tere ćeš poznati,
gdi sama smrt priku sebi ću zadati;
neg se ću ja spravit pritužna djevica
ter se ću zadavit jakino sjenica,
neka me smrt prika, pokli nije ljubavi,
ranice bez lika prem sasma izbavi.¹²⁴*

¹²² Ibidem, str. 426

¹²³ Ibidem, str. 428.

Lovac joj ponavlja kako je suze neće spasiti od ropstva. Odlazi vidjeti želi li netko kupiti njezinu slobodu jer je bez dukata neće pustiti. Vila se žali knezu kako je nitko nije htio otkupiti, a lovac je odbija pustiti. Želi da joj daruje dvije tisuće dukata kako bi platila svoju slobodu, zauzvrat će mu nabrati cvijeća i poslati iz luga zajedno s djevicama, također će mu poslati:

*Jastreba i orla, neka ti je još znati,
kragujca i sokola ja ti ću poslati,
neka znaš ja vila što u gori, kneže moj,
tamo sam gojila, gdi mi je perivoj;
jeljenak još gizdav i košuta živa
s lavicem za ljubev tebi se dariva,
neka znaš ja vila koje sam, kneže moj,
zvjerenje lovila po gori zelenoj;
od lava još kožu ja ću ti poklonit,
na sebi što nošu kad gredem lov lovit...*¹²⁵

Lovac odluči darovati vilu knezu da bude u njegovoj službi i njemu služi. Govori kako je bogat i dobroga podrijetla. Pun mu je dvor nevjesta gizdavih na koje knez ne bi potrošio ni dukata. Objašnjava zašto nosi opanke:

*Ako ja opanke pronosim sada, znaj
za mlade junake obuća er je taj,
i lovcem nije časno postole nositi
zač u njih nije lasno za zviru skočiti.*¹²⁶

Nabraja knezu što sve ima i poziva ga u svoj dvor kako bi sam procijenio je li siromah ili bogati čovjek dobroga podrijetla kako tvrdi.

U tom pastirskom prikazu imamo tugujuću vilu, koja moli za svoju slobodu i lovca, koji samo želi zaraditi. Za razliku od do sada obrađenih pastirskih igara tu vilu

¹²⁴ Ibidem, str. 430.

¹²⁵ Ibidem, str. 434.

¹²⁶ Ibidem, str. 436.

otima lovac, a ne Kupido. Isto tako nema prologa i prikaza, već se radnja događa upravo sada dok je čitamo, u ostalima čitamo radnju koja se već dogodila u prošlosti i najavljena je u prologu. Pratimo samo jednu linearnu radnju koju ne prekidaju druge, iako se spajaju stvarni i mitološki svijet. Cijeli prikaz se zasniva na otkupu koji će vili dati slobodu ili zauvijek je ostaviti u službi lovca. Vilin otkup u Dubrovniku povezujemo s onim iz *Čudnog sna* Džore Držića.¹²⁷ Slobodan Prosperov Novak navodi:

Vetranović je spoznao da je alegoričnost, koja je prisutna kod Džore Držića, teret za dramsku robinju jer je alegorija sadržana u robinjinoj situaciji, stoga je uočio da je potrebno drami dodati politički i društveni okvir.¹²⁸

Vila lovca prikazuje kao seljaka, a ona nikako ne želi živjeti na selu, što prikazuje razliku između društvenih statusa. Vila je ta koja će biti posramljena, a lovac se pred knezom želi opravdati i objasniti kako on nije siromah i seljak, već da ima dvor koji je raskošan. Jedino što ga pred knezom čini seljakom su opanci, koji su vrsta seoske obuće te mu objašnjava kako ih nosi iz praktičnih razloga, da bi mogao lakše loviti.

6. 2. *Istorija od Dijane*

Istorija od Dijane je pastirsko-mitološka igra temeljena na motivu zarobljene djevojke ispisana u 1740 stihova. Strukturirana je dvama teokritovsko-vergilijanskim ekloškim slojevima (prvo vila biva oslobođena nakon dogovora i razgovora pastira i drugo, vile se dogovaraju kako da kazne zarobljenog Kupida) i jednim moreškanskim slojem (ples jedanaest pastira i vila).¹²⁹ Nema prologa, radnja započinje razgovorom Dijane i Nimfe.

¹²⁷ Usp. Vetranović, M., op. cit., str. 420.

¹²⁸ Prosperov Novak, S. (1977.) *Teatar u Dubrovniku prije Marina Držića*. Split: Čakavski sabor, str. 33.

¹²⁹ Usp. Šimić, K. (2014.) Eros u Vetranovićevoj Istoriji od Dijane. *Anafora: časopis za znanost o književnosti*. [Online] 1 (1). str. 42. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/117762> [Pristupljeno: 21. siječnja 2020.]

Počinke Istorija od Dijane

Dijana nimfa traži nekoga da joj kaže gdje će danas plandovati:

*Pod borkom zelenim, dje sunce ne obtječe,
Hladjenac studeni di tijekom istječe
Da bismo ručice i lica umile?*¹³⁰

Nimfa joj govori da je pusti u lug zeleni kako bi tražila studenu vodu. Dijana pristaje na nimfinu molbu da pođe u potragu za mjestom za plandovanje, ali zahtjeva da se vrati i sve joj prenijeti. Nimfa želi ići i govori da će se vratiti prije nego se smrkne noć i prenijeti joj sve što je vidjela u lugu. Želi da je čekaju pod *dubokom zelenim*. Ako je uhvati neki gusar i pokuša odvratiti od družbe vila, zapuhat će u rog da joj pomognu. Dijana joj govori da ide i da pripremi svoje strijele i *luk zlaćeni*. Ostalima govori:

*Čin'te dobre straže i zdesna i slijeva!
Ako se pokaže đe koja stvar živa,
Sestrice, ne spite, negoli svijeh strana
Strijelami zaspite, o družbo izbrana,
Neka se pokaže slavna moć i svila
Da su dobre straže u družbi od vila.*¹³¹

Dvije nimfe govore kako se ne mora brinuti dok su one na straži. Nimfa koja je otišla u potragu za vodom u lugu pronalazi vodu, ali i medvjeda u njoj koji je muti. Kada potegne za strijelom da ga ustrijeli upada u mrežu koju je Kupid sakrio. Zapomaže i cvili jer je tako mlada postala robinjica. Dolazi Kupid i sveže joj ruke naopako i govori joj da ne tuguje, neka se uspravi i neka se ne nada slobodi. Ona se nada da će se netko pojaviti u dubravi da je otme i oslobodi, ali nema nikoga. Kupid je ostavlja samu u pustoj dubravi, na tuđoj strani da tuguje i plače. Govori joj:

*Er nijesam smrad ni gad, neg soko i vitez.*¹³²

¹³⁰ Vetranović, M. (1982.) Istorija od Dijane. *Forum*. 21 (1 – 3). str. 133.

¹³¹ Ibidem, str. 134.

¹³² Ibidem, str. 138.

Pita je gdje su joj sve ostale vile da je oslobode od njegovih uzica. Moli ga da je pusti i odveže ruke jer se boji životinja koje bi je mogle *razdrpit sred gore zelene*, a poslije će postati slavna i hvaljena u gradu i družini. Kupid ustrajan u svome naumu radije bi je pustio da je zvijeri prikolju, nego da je oslobodi na njezinu volju. Ostavlja je samu svezanu u dubravi. Nimfa zaziva Dijanu i gizdave vile da je dođu osloboditi. Tuguje u dubravi sama za svojim životom, umire, a njezin se duh neće odvojiti od nje. Nada se ljutom zmaju kod vode koji bi je ubio i spasio od ropstva, nada se i zvijerima da je prikolju. Pita se tko bi se mogao naći u dubravi da je oslobodi plača:

*Kroz to sam vel mučena ter želim umrijeti
Zač nijesam naučna u ropstvu živjeti
Ni suzam polijevat moj obraz rumeni,
Neg često umivat u vodi studeni.*¹³³

Uplakana, ne zna koga bi zvala u pomoć, zaziva sve bogove da joj kažu ima li koji duh u dubravi da joj se ukaže i prenese Dijani kako je svezana u dubravi. Da gospođe i vile znaju da ona cvili već bi je oslobodile i bila bi slobodna pokraj vode. Prestaje tugovati, dolaze satiri i čuju njezin glas. Osam satira raspravlja odakle dolazi tužni glas i trebaju li ostaviti svoj posao i potražiti vilu koja je ostala bez svoje družine i upala gusaru u ruke. Satir treći predlaže da pođu do vode i tamo vide što se događa. Prodali bi je i za nju dobili imanje i blago. Satir četvrti govori da nije čuo tužniji glas u lugu, a peti satir upozorava da oprezno hodaju da ne bi naišli na Dijanu i njezine vile koje bi ih mogle strijeljati. Šesti satir govori da se ne boje žena, već da stoje viteški. Sedmoga satira srce boli dok sluša vilino zapomaganje. Ako nitko ne želi ići, osmi satir kaže da će sam poći u dubravu jer ne može više slušati žalosni glas. Ustaju se pastiri i odlaze u potragu za vilom slijedeći njezin glas. Jedan satir je pronađe i zove ostale satire da dođu vidjeti prelijepu vilu. Vila im prepričava kako je završila svezana i zarobljena. Govori im da je vode k Dijani i od nje traže plaću za nju. Ako je neće odvesti k Dijani neka je vode na pijac u Dubrovnik i prodaju nekom vitezu. Satiri sjednu i počnu se dogovarati što će s vilom. Satir drugi, treći i četvrti predlažu da je puste na slobodu, dok peti satir misli kako ih je zasljepila njezina ljepota i da bi je trebali prodati na pijacu onomu tko za nju da više novaca. Šesti satir

¹³³ Ibidem, str. 141.

želi da je vrate onomu komu pripada. Satir sedmi želi da je odvezu Dijani kako bi se prikazali kao plemeniti. Osmi satir se zaljubio u vilu i želi da je daruju njemu. Deveti satir je isto želi odvesti i prodati, a deseti i jedanaesti je žele osloboditi i vratiti Dijani. Ustaju se satiri i jedan joj govori:

*Slobodna da si ti, bude se k Dijani
I s nami se vratiti, uresu izbrani.*¹³⁴

Vila im zahvaljuje i traži da joj vrate uzice na ruke kako bi Dijana vidjela kroz što je ona prolazila. Ponovno joj svežu ruke i vode ju Dijani. U međuvremenu, Dijana se pita što se dogodilo s vilom i zašto je još uvijek nema. Govori im da se sprema i pođu tražiti bistru vodu u lugu. Jedna nimfa joj predlaže da pričekaju još malo da im se vrati družica. Ugleda satire kako vode svezanu vilu te im Dijana govori da napnu strijele i da gusarima otmu vilu. Satiri govore da spuste svoje lukove, da im dovode njihovu vilu. Dijana želi da joj ispričaju što se dogodilo njezinoj vili. Satir prepričava kako su je našli svezanu bez straže u lugu gdje priziva smrt. Dijana im se zahvaljuje i plaća im za njihov trud. Satiri ne žele ništa osim da *tancaju* zajedno s vilama te im Dijana govori da ostave lukove i strijele i pođu tancati dok satiri sviraju. Vile pjevaju satirima pjesmu nakon čega oni pjevaju pjesmu vilama. Dijana želi da je satiri pozovu kada vide Kupida. Satiri će puhati u rog i pozvati ih da ga zaspu strijelama. Dijana pita vilu što se dogodilo u lugu, nimfa joj sve ispriča i traži da se bori protiv Kupida kako bi obranila tužnu mladost svoju. Dijana govori:

*Vjerom se ja kunu i pravom ljubavi
I po moju krunu ku nosim na glavi,
Da neću umrijeti, gospođo od vila,
Dokle mu odrijeti ne budu sva krila,
Neka zna toj gade što su ljute muke
Kad meni upade gospođi u ruke.*¹³⁵

Zatim čuje satirovu trubu i priprema vile da pođu u lug i osvete se Kupidu. Jedna vila ga nalazi kako leži u travi. Moli je da ga ubije i da ga ne vodi živoga Dijani, radije će

¹³⁴ Ibidem, str. 157.

¹³⁵ Ibidem, str. 167.

umrijeti, nego biti njezin rob. Vila koja ga je našla zove ostale vile da joj dođu pomoći svezati mu ruke i voditi ga kao psa po lugu. Dovode ga pred Dijanu, a on padne na koljena i počne plakati. Dijana govori Kupidu:

*Višnji je sud hotio i nebo zvijezdami
Da s' suzom sad polio sva lica prid nami,
Neka se dovijeka nazivaš sužanj moj,
Ali smrt da prika rastavi život tvoj;¹³⁶*

Kupid joj obećaje da nikada više neće trčati s lukom i strijelom za njezinim vilama po cvijeću i travi. Moli je za zamjenu. Dat će joj 100 vila u zamjenu za njega. Želi majci poručiti da je Dijanin rob i da uzme sve zlato, srebro i drago kamenje da ga otkupi. Dijana ne želi ništa od njega, želi ga samo ubiti. Zatim dolazi Merkurio i donosi joj vijenac s nebesa od svih bogova i govori joj da oslobodi Kupida i s krunom će ići u vječnu palaču. Dijana odluči osloboditi Kupida i naredi vilama:

*Zato ga vodite vezana po lugu
I od njega činite sramotu i rugu.
Sveš'te ga napokon uz dubak da stoji
Zašto je to zakon tko se rob moj broji,
Da pati sve muke i gorke sve jade
Kad vilam u ruke u lugu upade.¹³⁷*

Jedanaest vila odvodi Kupida i veže ga u lugu. Osvećuju mu se za sve što im je radio, odnosno šibaju ga. Kupid ih moli da ga ne muče više. Vile ga puštaju i tuku ga cvijećem. Nakon što su se narugale s njim, vratile su mu luk i strijelu. Vraćaju se Dijani i sve joj prepričavaju kao i jedno čudo koje su vidjele:

*Ma nu smo na saj svijet čudnu stvar vidjele
Đe je, gospo, cvijet od ružie bijele,
Kojem bi namlaćem Kupido ljuveni,
Prid nami obraćen u kolur crljeni.*

¹³⁶ Ibidem, str. 170.

¹³⁷ Ibidem, str. 175.

A sada razbiraj po kojoj oblasti

*Cvijetak se bijeli taj u crven obrati.*¹³⁸

Dijana im govori da taj prut posade pokraj studene vode da se uvijek spomene za vrijeme njezina vladanja i neka se rasplodi od bijele ruže.

Kao i u prethodnome pastirskom prizoru i u ovome imamo zarobljenu vilu, ali ovaj puta od strane Kupida, a ne lovca. Vila koja moli za svoju slobodu i tuguje, na kraju si priželjkuje smrt samo kako ne bi ostatak života ostala u zarobljeništvu. Krešimir Šimić navodi kako do obrata dolazi kada umjesto vile bude zarobljen Kupid, što odgovara renesansnom motivu zarobljavanja i penaliziranja Kupida, poznatoga kao *Amor stavljen na muke*.¹³⁹ Milovan Tatarin primijetio je da se Kupido u nekim djelima ponaša kao Vlah, što je najviše izraženo kroz govor i vrijeđanje drugih likova. Tako i tu vile naziva *obijesnim kobilama i kučkama*.¹⁴⁰ Radnja započinje bez prologa pa nema nikakavog uvoda u radnju koja će se odvijati, već se radnja odvija linearno, iako se u nekim dijelovima naznačuje kako se odvijaju dvije paralelne radnje. U toj drami djevičanstvo se uspostavlja kao jedino istinsko i ispravno stanje ljudskoga postojanja, primjećuje Dubravka Dulibić-Paljar.¹⁴¹ U njezinom radu također primjećujemo kako vila dva puta prepričava što joj se dogodilo: prvi puta prepričava satirima, a drugi puta Dijani. Niti jednom priču ne pripovijeda onako kako se to zaista dogodilo i kako čitamo u didaskalijama. Satirima govori kako se uplašila medvjeda kojega je pronašla kraj vode i tako upala u Kupidovu zamku, a Dijani ponavlja priču o izvoru, medvjedu i Kupidu i na kraju dodaje kako bi sredila medvjeda da nije zamutio vodu i protiv Kupida bi se viteški borila. Dva puta je pripovijedala istu priču, a niti jednom nije rekla istinu, u svakom slučaju i jedna i druga njezina priča je prihvaćena bez velikih sumnji. Iako Dijana nakratko sumnja u njezinu priču i postavlja joj pitanja kako bi provjerila istinitost njezine priče, na kraju ipak prihvaća verziju koju joj je vila

¹³⁸ Ibidem, str. 181.

¹³⁹ Šimić, K. (2015.) *Vetranovičev Kupido. Croatia et Slavica Iadertina*. [Online] 11/2 (11). str. 402. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/155165> [Pristupljeno: 30. siječnja 2020.]

¹⁴⁰ Tatarin, M. (2010.) Čitanje Grižule iz drugog kuta. U: Batušić, N. Fališevac, D. (eds.). *Marin Držić: 1508 – 2008.: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 5 – 7. studenoga 2008. u Zagrebu*. Zagreb: HAZU, str. 132. – 133.

¹⁴¹ Dulibić-Paljar, D. (2018.) *Religijski diskurs o djevičanstvu o Istoriji od Dijane Mavra Vetranovića. Anali Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*. [Online] (56/1). str. 131. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/199719>. [Pristupljeno: 12. veljače 2020.]

ispričala prije.¹⁴² Drama nije podijeljena u činove, ali ipak ima dvodijelnu strukturu, prvi se dio odnosi na javljanje motiva robinje kada vila upadne u zamku, a drugi je dio upravo suprotno, umjesto vile zarobljen je Kupido. Kod Vetranovića su središnji motivi ropstva i osvete dok se kod Džore i Marina Držića u središte postavlja potraga za vilom i motiv neuzvraćene ljubavi. Iste motive koji se mogu zapaziti kod dosad analiziranih tekstova pokušat ćemo pronaći i u analizi Nalješkovićevih komedija.

¹⁴² Ibidem, 140. – 141.

7. NIKOLA NALJEŠKOVIĆ

Dolazi iz ugledne trgovačke obitelji Stjepana (Stijepe) i Katarine (rođ. Radaljević). Ne zna se točno koje godine je rođen niti gdje se školovao.¹⁴³ Nalješkovićev se opus sastoji od 181 pjesme ljubavnoga kanconijera, 37 poslanica, 4 nadgrobnice, 15 pobožnih pjesama, 12 maskerata i 7 „komedija“ (4 pastore, 2 farse, 1 komedija). U tom korpusu ne ostvaruju se narativne vrste.¹⁴⁴

Pastirskim igrama (pastoralama) smatraju se prva četiri Nalješkovićeve dramska teksta. Ta se skupina tekstova obično i detaljnije dijeli, tako se u drugoj komediji zapaža prevlast pastoralnih elemenata koji se prepliću s mitološkim, a treća je *dramska robinja*.¹⁴⁵ Franjo Švelec vjeruje kako redosljed njegovih sedam komedija odgovara stvarnom vremenu nastanka, no problem je što se ne zna kada je započeo pisanje i kada je završio.¹⁴⁶ Da je na Nalješkovića utjecala talijanska književnost moglo se primijetiti po sažetosti, simetričnom broju likova (četiri vile, četiri pastira u *Komediji I.*), plesu i pjesmi vila i pastira, oskudnosti i nespretnosti didaskalija te naravno tu je i komičnost.¹⁴⁷ Da Nalješković u svojim pastoralama naglašava prirodu i njezinu ljepotu, a koliko je uživao i boravio u prirodi zaključujemo po tome što je napustio grad i svoj život organizirao na selu, primjećuje Rafo Bogišić.¹⁴⁸

7. 1. *Komedija I.*

Drama je pisma u stihu, dvostruko rimovanim dvanaestercem i osmercem. *Komedija I.* započinje prologom u kojemu Nalješković poziva da ga slušaju kako bi im ispričao što će čuti i vidjeti.

¹⁴³ Usp. Nalješković, N. (2005.) *Književna djela*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 7. – 8.

¹⁴⁴ Ibidem, str. 12.

¹⁴⁵ Ibidem, str. 28.

¹⁴⁶ Švelec, F., op. cit., str. 9.

¹⁴⁷ Usp. Mrdeža Antonina, D. (2005.) Scenski kontekst „komedija“ Nikole Nalješkovića. *Croatia et Slavica ladertina*. [Online] 1 (1). str. 197. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/17060> [Pristupljeno: 17. veljače 2020.]

¹⁴⁸ Bogišić, R., op. cit., str. 580.

Četiri vile i tri pastira pjevaju u lugu. Jedna vila nema svojega pastira i želi pastira po imenu Radat te ga odluči tražiti po lugu sama. Odmah pronalazi pastira samog u lugu, Radat čim je ugleda govori:

*Ovo mi moje vil. Gospoje, dobar dan!*¹⁴⁹

Želi joj postati sluga, a vila se odmiče od njega. Govori mu kako ga nema s čim platiti ako bude u njezinoj službi, a on ne želi plaću za svoju službu jer nije rob zlatu, već njoj. Radat joj prepričava kako je prošlo dosta vremena otkako ju je ugledao prvi puta i da ne želi više živjeti u takvoj mucu, odnosno radije bi se ubio, samo da se više ne muči:

*Krostoj te molim sad, uzmi me za roba,
ja ti ću služiti rad, gospođe, do groba.*¹⁵⁰

Vila bježi od njega i govori da će svima reći kako si želi smrt i da će ga biti sramota kada sretne druge pastire. Tu se u radnju uključuje Ljubmir, koji sa psom odlazi u lov. Tamo nailazi na Radata kako priča sam sa sobom i priziva si smrt. U trenutku kada se Radat želi ubosti nožem priskače Ljubmir i sprječava ga u njegovom naumu. Radat spušta nož i govori da ne može više podnijeti tu bol. Ljubmir mu savjetuje:

*Udri ju s vragom tja ako ćeš miran biti.*¹⁵¹

Radat mu na to odgovara kako on to neće moći učiti skroz do smrti. Ljubmir ga odgovara od vile i govori kako mu je odnijela svijest i pamet te da neće s njime leći na slamu, da ne zna kuhati, da neće musti krave i koze i da ne zna napraviti kolač niti sir. Radat pak ne želi te stvari, već on njoj želi služiti. Ljubmir odlazi, Radat opet ostaje sam i tuguje. Nailazi starica koja misli da jadikuje jer ga boli zub i želi mu izvaditi zub kako ga više ne bi bolio. Radat je tjera i objašnjava kako želi umrijeti, a ona bi mu još zub vadila iz glave, jer misli da se došla rugati s njim. Govori mu kako postoji lijek i za gorku ljubav prema vilama. Radat joj nudi tri krave i tri sira ako ga

¹⁴⁹ Usp. Nalješković, N., op. cit., str. 331.

¹⁵⁰ Ibidem, str. 334.

¹⁵¹ Ibidem, str. 338.

njezina trava oslobodi od zla. Starica želi da joj se zakune da će joj to zaista dati ako ga oslobodi od toga zla. Radat se kune da će ispuniti svoje obećanje te mu starica govori da uzme dar za vilu i pođe k njoj jer će u njoj pronaći lijek svoje nemoći. Objašnjava mu kako da dođe do vile. Doći će do dvije gore koje nisu prohodne i neka ide dokle se može te će tamo pronaći lug i vodu. Tu će osjetiti tjeskobu jer će misliti da se ne može dalje proći. Međutim, potrebno je imati debeo štap, tvrd i dug kada dođe u lug i mora se koristiti njime kao da je slijep ispred sebe. Prolaz nisu vrata već procijep, kao špilja u kojoj vile najdraže stvari pohranjuju i drže. Mora zabiti štap uspravno i jako držati. Prvo će pronaći travu, zatim jame i peći, a štap treba biti jak i ne smije se savijati. U špilji će pronaći i jezero, no tamo je često buka i ne smije se uplašiti. Na rukama i nogama svaki nokat treba odrezati i za zub svezati. Kada bude vezao treba tri puta izreći:

*Kako vežu ovo sada,
tako onu ka mnom vlada,
da svežu u ljuvezan
većma neg sam ja savezan.*¹⁵²

Mora pronaći ljekovitu biljku treći dan mjeseca i od nje uzeti tri korijena te pripremiti tri zrna tamjana i sve skupa zamotati u list bršljana i pokopati tamo gdje zna da će vila proći. Također mora pronaći lovor, otkinuti tri grane i zapaliti s tkaninom, dok bude palio treba izgovarati ove riječi:

*Kako ovo sada gori,
tako ona ka me mori,
u ljubavi radi mene
da goreći vazda vene
i da željno vazda tuži
dokli se sa mnom združi.*¹⁵³

Poslije treba iskopati tkaninu i nositi je uza se te od vile može tražiti što god želi. Ona će za njim umirati kao što on sada za njom umire. Starica sada mora poći jer joj je

¹⁵² Ibidem, str. 343.

¹⁵³ Ibidem, str. 344.

daleko stan i napominje ga da joj da što je obećao kada mu se ispuni želja. Radat opet ostaje sam i tuguje, nitko ga ne želi. Ne vidi drugi izlaz i lijek nego da se zakolje. Nožem kojim se želi ubosti piše po zemlji:

*Ovdi leži Radat, ki nožem smrt priku
sam sebi hotje dat za vil niku.
Ako je u mlados tko ljubav poznao,
recidjer za žalost: raj mu Bog duši dao!
A sada, Bože, ti primi duh tužni moj
i ovi grijeh prosti, molim te, vil mojoj.¹⁵⁴*

Radat se ubode nožem, a vila za to vrijeme žali što nije prihvatila njegovu ljubav i želi da je pokraj nje te ga odluči otići potražiti u lugu gdje ga je jutros ostavila. Pronalazi ga kako leži na travi misleći da spava, a kada mu se približi shvati da se ubio. Vila tuguje i želi da joj se odazove, čita što je napisao na zemlji. Vila se isto želi ubiti da ih zajedno pokopaju. Prije toga će poći u goru i potražiti svakakvoga bilja i potražiti pomoć u svojoj družbi. Nailazi na tri vile i tri pastira te ih odvodi do Radatova tijela. Pastiri mole vile da vrate njegov duh u tijelo. Druga vila govori da mu stavi trave na ranu. Trava se zove *ružica rumena* i izliječi sve one koji zaista umru zbog ljubavi. Vila mu stavlja travu na ranu i Radat oživi. Vile i pastiri pjevaju skupa, a na kraju svaki pastir uzme svoju vilu i otplešu ples i odu u lug.

U toj pastirskoj igri imamo vilu koja je zaljubljena u pastira, ali mu ne želi priznati. Samim time dovodi Radata do toga da se ubije jer misli da ga vila ne želi. Dio kada se Radat ubode nožem i vila ga pronalazi podsjeća na Romea i Juliju, kada se zbog smrti jednoga ljubavnika druga želi upustiti u smrt jer ne može nastaviti živjeti bez njega. Također primjećujemo jednu vrstu vraćanja, kada Starica objašnjava Radatu kako da se riješi boli pomoću trava i određenih radnji. To je ujedno i središnji dio te komedije. Upravo je ta starica nositelj podsmijeha, zaključuje Franjo Švelec.¹⁵⁵ Bojan Đorđević smatra kako Starica opisuje štap i špilju koji imaju metaforično značenje, muški i ženski spolni organ. Tako dobivamo omiljeni renesansni motiv putovanja, samo što tu Radat u ulozi putnika ne bi težio

¹⁵⁴ Ibidem, str. 345.

¹⁵⁵ Švelec, F., op. cit., str. 15.

božanstvenom, nego đavoljem činu. Cijelo njegovo putovanje je aluzija na spolni čin.¹⁵⁶ Mira Muhoberac objašnjava kako funkcioniše prostor luga:

Prolog otvara prostor luga. Prostor luga funkcioniše višeznačno: seoski statično, ali dramski aktivno – kao nijemi sugovornik kojemu se obraća vila kao mjestu „vječnoga proljeća“; scenski dinamično – kao dramski prostor neodređenih granica, mjesto „susretišta ljubavi“, te kao mogućnost stvaranja više manjih prostora određenih kretanjem lica, mizanscenskom organizacijom (na taj način uokvirir će se scena Radatova samoubojstva, scena razgovora Radata i Starice).¹⁵⁷

Stoga je za tu komediju karakteristična prisutnost fantastičnih elemenata koji podsjećaju na Tassovu *Amintu*, ali i na pastirsku eklogu Džore Držića *Radmio i Ljubmir*.¹⁵⁸ Ujedno je i najdulja od ostalih sedam dramskih tekstova. Radatovim vraćanjem iz mrtvih razriješana je nesimetrija pa tako na kraju četiri pastira plešu s četirima vilama. Isto tako Radat vodi četiri dijaloga: dva s Vilom I., jedan s Ljubmirom, jedan sa Staricom. Vila I. u prvome dijalogu s Radatom govori ironično i satirično, dok se u drugome dijalogu pak izražava petrarkistički. Radat, Ljubmir i Starica pripadaju seljačkom svijetu, a ne prostoru luga.¹⁵⁹ Autor se u Radatovim replikama koristio stihovima iz 15., 105. i 130. pjesme svojega ljubavnoga kanconijera, koje je prilagodio i uklopio u dramski tekst.¹⁶⁰

7. 2. Komedija II.

Drama je pisana u stihu, dvostruko rimovanim dvanaestercem sa sedmeračkim i osmeračkim umetcima. Isto kao i *Komedija I.* čitatelja u radnju uvodi prolog za koji se ne zna tko ga izgovara, već on samo najavljuje što će se dogoditi u tekstu.

¹⁵⁶ Đorđević, B. (2005.) *Nikola Nalješković, dubrovački pisac XVI veka*. Beograd: Institut za književnost i umetnost, str. 223.

¹⁵⁷ Muhoberac, M. (1988.) *Dramaturgija maske Nikole Nalješkovića*. U: Batušić, N. et. al. (eds.) *Dani hvarskog kazališta: Nikola Nalješković i Mavro Vetranović*. Split: Književni krug, str. 101.

¹⁵⁸ Usp. Mrdeža Antonina, D., op. cit., str. 198.

¹⁵⁹ Usp. Nalješković, N., op. cit., str. 29.

¹⁶⁰ Ibidem, str. 30.

Sudac odmah na samom početku zaziva Boga i hvali vile koje su cijelu noć plesale. Nikada nije vidio takvu ljepotu. Opisuje vile:

*Bjelja su njih lica negli snijeg vrh gora,
a po njih ružica rekbi cti odzgora,
prisvitle njih oči ljuveno tač sjaju
jak sunce [s] istoči da kripas imaju,
svitl[j]je su njih kose neg žica taj zlatna,
tanke ti sve nose košulje od platna.
A ruke njih bile jak mramor imaju
gizdave tej vile, sve suncem ke sjaju,
sva je put njih vidjet kroz platno odasvud
kakono rumen cvijet kroz bistar caklen sud.¹⁶¹*

Poslije vila dolaze pastiri i dovode svoju stoku na ispašu. Sudac se ne može oduprijeti snu jer je cijelu noć probdio gledajući prekrasne vile. Dolazi prvi pastir i pronalazi Sudca kako spava. Nije mu jasno zašto gospodar države leži bez njihove straže. Ostaje uz njega i drži stražu. U taj čas dolazi prva vila iz luga na livadu i tamo ne nalazi niti jednu vilu. Odluči sjesti i pričekati dok se ne pojave druge vile. Dok prva vila sjeda daleko od sudca koji spava, na livadu dolazi druga vila pjevajući. Nailazi na prvu vilu te odluče čekati dok im se još jedna vila pridruži pa će se upustiti u hlad i brati cvijeće. Ubrzo dolazi treća vila na livadu pjevajući te odlaze zajedno brati cvijeće kako bi si napravile vijence, a poslije pjevale i plesale. Pronalaze jabuku na kojoj nešto piše, međutim ne znaju pročitati pa pitaju pastira drugoga da im pročita što piše:

*Narav me je satvorila
Za najljepšu od svih vila.¹⁶²*

Vile se ne mogu dogovoriti koja je najljepša i koja će dobiti jabuku te žele da pastir drugi odredi koja će dobiti jabuku. Pastir drugi ne može niti ne zna suditi pa ih odvodi Sudcu da presudi. Vile pokušavaju potkupiti pastira drugoga da bi dobile jabuku.

¹⁶¹ Nalješković, N., op. cit. str. 356. – 357.

¹⁶² Ibidem, str. 363.

Pastir drugi dovodi ih do pastira prvoga i Sudca koji spava. Vila druga traži od pastira da probude Sudca. Pastiri ih odgovaraju od toga i savjetuju im da pričekaju da se sam probudi. U međuvremenu se Sudac budi i pita zašto mu ne daju spavati. Pastir prvi objašnjava kako ga je našao ujutro kako spava i ostao je držati stražu, zatim su došle tri vile koje ga trebaju. Sudac traži vile i pita ih što ih je njihovu ljepotu dovelo k njemu. Vile se srame reći Sudcu zašto ga trebaju, stoga pastir drugi odluči reći umjesto njih. Vila treća opet ponavlja što se dogodilo i da su jabuku dale trećoj vili. Sudac pita je li pravedno da traže stvar koju su već dale trećoj vili. Vila prva objašnjava kako tada nisu znale što piše na jabuci. Sudac odbija presuditi:

*Zač je tej kriposti ne imam da mogu
tej vaše liposti procijenit er Bogu
vele toj [dano] bilo, zasve er ste stvoren'je
njegovo i dilo. Tijem za me taj sud nije.*¹⁶³

Traži od vila da mu poklone jabuku. Vila prva i druga mu poklanjaju svoj dio, a treća želi da Sudac presudi u njezinu korist jer su se druge dvije vile odrekle svojega dijela. Sve tri potkupljuju Sudca kako bi jabuku dao baš njoj. Sudac odluči dati jabuku trećoj vili koja mu je obećala djevojku najljepšu na cijelom svijetu. Na kraju se uhvate svi skupa i otplešu kolo s kojim se vrate u lug odakle su i došli.

Ta se pastirska igra potpuno razlikuje od prethodne. U ovoj se ne događa nikakav ljubavni zaplet, već se radnja okreće oko igre s jabukom koja predstavlja predmet žudnje za sve vile jer bi trebala pripasti najljepšoj vili i upravo zato je žele sve tri vile. Tu je lik Sudca koji će presuditi kome pripada jabuka koju svi žele jer je on taj koji predstavlja pravdu. Pratimo pritom linearnu radnju koja kao da se odvija upravo ispred nas: vile se služe svim sredstvima kako bi dobile jabuku za sebe tako što pokušavaju podmititi Sudca koji im to ne dopušta. Mira Muhoberac zaključuje kako se u *Komediji drugoj* (Parisov sud) gotovo istovremeno otvaraju se tri prostora – prostor Prologov, prostor Sučev i prostor pastira i vila.¹⁶⁴ Također je uspoređuje s *Komedijom prvom*, ovdje se dramatično ostvaruje društvenom konkretizacijom prostora, a maskovito se uvlači dvostrukom igrom scenskoga prostora, njegovim

¹⁶³ Ibidem, str. 371.

¹⁶⁴ Bratušić, N. i dr., op. cit., str. 102.

maskiranjem u prostoru sna *gospodara države*, ideologije i vrijednosti (Sudac).¹⁶⁵ Ta komedija je pastirsko-mitološka igra jer se u pastoralnoj atmosferi dramatizira motiv Parisova suda posuđen iz klasične mitologije. U njoj su tri nepismene vile koje ne mogu pročitati što piše na jabuci (vile zamjenjuju mitološke božice Heru, Atenu i Afroditu).¹⁶⁶ Prisutan je i motiv igre kada se vila koja prva dođe na livadu sakrije od druge vile i pokuša je uplašiti, isto to njih dvije rade kada se prema njima uputi treća vila. Komedija je podijeljena u dva dijela, retoričko natjecanje vila i politički sloj koji se odnosi isključivo na pravednost Sudca.¹⁶⁷

7. 3. Komedija III.

Drama je pisana u stihu dvostruko rimovanim dvanaestercem. Kao i u prethodnim dvjema komedijama i tu radnja započinje prologom koji čitatelja uvodi u radnju.

Vila dolazeći sama govori kako ne može više trpjeti gorki jad jer se ne može odmoriti te odluči malo odspavati. Kada vila zaspi, na scenu dolaze četiri satira koji hvale Boga, dubravu i sve ljepote koje im je Bog podario u dubravi. Dok se spremaju u lov, započinju pjesmu. Čim su krenuli u lov nailaze na umornu vilu koja spava, no u tom se trenutku vila probudi i pita se tko joj je prekinuo san. Satiri žele da vila odabere jednoga od njih koji će joj biti sluga, no ona ne želi nijednoga. Tada se pojavljuju četiri mladića koja također tragaju za vilom. Kada ugledaju vilu sa satirima, odluče je oteti. Dok traje borba između satira i mladića, pojavljuje se Starac koji govori da ga je Bog postavio da vlada tom dubravom i da dok on vlada, mladići ne mogu u dubravu unositi nemir. Satir drugi i Mladić prvi žele da ih starac poslušati zašto su stvarali nemir u njegovoj dubravi. Starac ih želi saslušati:

*Nu rec'te vi prvi kako je stvar bila,
pak ćete reći vi, a pak će rit vila.
Kad vas svih razumijem, tada ću sud stvoriti*

¹⁶⁵ Ibidem, str. 103. - 103.

¹⁶⁶ Nalješković, N., op. cit., str. 20.

¹⁶⁷ Prosperov Novak, S., op. cit., str. 362.

*Najbolje što umijem. Počnite govorit.*¹⁶⁸

Satir prvi objašnjava kako su oni kao i po običaju išli dubravom i lovili zvijeri i vile, međutim posrećilo im se pa su naišli na vilu kako spava. Nisu joj rekli niti jednu ružnu riječ, već su joj se dali zasluge kao i svim vilama, ali su ih napali mladići kao vukovi. Moli Starca da odluči komu će vila pripasti. Mladić prvi govori kako su oni još jučer došli u lug i traže vilu koja je pobjegla njihovom prijatelju. Svi su odlučili tražiti vilu, no kada vila više nije mogla bježati, legla je kako bi se odmorila. Tada su se pojavili satiri koji su loveći zvijeri slučajno naišli na njihovu vilu i mole Starca da im vrati vilu koju su im satiri uzeli. Nakon što je poslušao jednu i drugu stranu, traži od vile da ona kaže svoje razloge:

*A sada, gospoje, potiho reci ti
Razloge sve tvoje, nemoj te sram biti.*¹⁶⁹

Vila ne želi biti njihova robinja i sluga:

*„Pokoli nikoga ne imam što želju,
Ne mislim neg Boga služiti, ja t' velju.*¹⁷⁰

Starac traži od nje da otpleše kolo za njih i vidi hoće li joj se dopasti jedan od satira ili mladića. Svi zajedno otplešu kolo, čak i Starac te nakon toga želi da odabere jednoga od njih. Vila odgovara:

*Jesam li rekla ti: na svijetu nikoga.*¹⁷¹

Starac vidjevši da vila želi slobodu moli satire i mladiće da ostave vilu:

*Cić toga ja sada molim vas, nemojte
činiti tijeh svada, neg mirno svi stojte,
i pojte loveći ter ćete morebit*

¹⁶⁸ Nalješković, N., op. cit., str. 383.

¹⁶⁹ Ibidem, str. 384.

¹⁷⁰ Ibidem, str. 385.

¹⁷¹ Loc. cit.

*i pojte loveći ter ćete morebit
nać vila po sreći ke vas će obljudit.*¹⁷²

Ta pastirska igra u odnosu na prethodnu kao predmet žudnje postavlja vilu umjesto jabuke pa se sad uprizoruje borba satira i mladića za vilu. Opet je tu i lik Starca koji je u ulozi Sudca i treba donijeti pravedan sud u božje ime, dok nitko ne sumnja u njegovu prosudbu jer je postavljen od strane Boga. Prostor dubrave spaja tri različita svijeta u jedan: prostor vila, satira i mladića. Mira Muhoberac ovu dramu uspoređuje s prve dvije i zaključuje kako je u ovoj dubrava samo okvirna maska, a dramatsko se pokušava maskirati u scenskom i sceničnom. Mir, veselje, pravdu dubrave narušavaju uvođenjem natjecanja, borbe, rata, narušavanje „dubrovačke slobode“.¹⁷³ Primjećujemo kako u toj komediji ima još manje komičnosti, nego u prethodne dvije, ali ponovno je prisutan motiv igre i to u dvama navratima: kada se satiri i pastiri bore, a nakon dolaska Starca se nadmeću u plesu. U alegoričnim stihovima jasno se prepoznaje Dubrovnik i sve što ga u ono doba predstavlja (slava, mir, čast, sloboda, krepost, blagostanje i sl.). U toj komediji Starac predstavlja autoritet u dubravi, dok je u prethodnoj komediji tu ulogu imao Sudac. Oni niti u jednom trenutku ne dovode u pitanje svoju čast kada im se nudi mito.¹⁷⁴ Treća komedija razlikuje se od druge po tome što nema mitoloških elemenata i pripada nizu tekstova u hrvatskoj književnosti u kojima je središnji motiv zaslužnjene djevojke (ili zaslužjenosti uopće). Ujedno predstavlja i svojevrsnu antirobinju (glavna junakinja spava na pozornici i nije svezana kao robinje kod Vetranovića i Lucića).¹⁷⁵

U trenutku kada Starac zapovijedi mladićima i satirima da zaplešu i zapjevaju kako bi vila vidjela hoće li joj se dopasti neki od njih Nalješkovićeva, scena podsjeća na morešku, sukob s mačevima između crnih i bijelih (dobra i zla) oko zarobljene djevojke. U toj pastoralu satiri i pastiri ne predstavljaju crne i bijele već one koji narušavaju dragocjeni mir u dubravi. Iako tu nema vitezova, sukob mačevima i motiv zarobljene djevojke je tu pa se nalazi u tome djelu i mogući veći utjecaj moreške na Nalješkovića.¹⁷⁶

¹⁷² Loc. cit.

¹⁷³ Bratušić, N. et. al., op. cit., str. 103.

¹⁷⁴ Nalješković, N., op. cit., str. 31.

¹⁷⁵ Ibidem, str. 31.

¹⁷⁶ Prosperov Novak, S., op. cit. str. 42.

7. 4. *Komedija IV.*

Drama je pisana u stihu, dvostruko rimovanim dvanaestercem kao i prethodne tri. Također započinje prologom koji nas uvodi u radnju. Ta je komedija najkraća u odnosu na prve tri vjerojatno zato što je okrnjena (nakon 108. stiha nedostaje dio).¹⁷⁷ M. Muhoberac primjećuje mješavinu nekoliko žanrova – elementi dramske ekloge, pastirske igre, ljubavne i pokladne lirike.¹⁷⁸

Drama započinje pojavom četiriju mladića na sceni koja bježe iz luga. Iz govora prvoga mladića saznajemo:

*Koja bi ovo stvar, koja li nesreća,
ne mneći nikadar da nas će nać smeća,
kako nas gusari razbiše od gore?
Prem n'jeki grijeh stari, ino bit ne more.*¹⁷⁹

Nije im jasno zašto ih napadaju gusari, što su im skrivili. Odluče čekati ostale dok ne padne noć. Ugledaju vilu pred lugom i žele je pričekati kako bi je pitali za ostale. Vila se uputi prema mladićima i prilazi pitajući jesu li danas vidjeti nekoga da je lovio vile ili možda neku zvijer. Mladić prvi odgovara kako nisu vidjeli nijednu vilu u lugu, daju joj sve svi za slugu. Vilu zanima odakle su i zašto su došli u lug. Mladić joj objašnjava kako su došli potražiti ljubav jer su ih dali gospođama da im budu slugu te da su od njih podnosili muku i tugu. Nisu više mogli trpjeti takav život i odlučili su pobjeći od jada:

*Ištemo zatoj svud gospođe i vile
Ke službu i naš trud rado bi primile.*¹⁸⁰

Ne traže plaću za svoj rad, već žele umrijeti u milosti gospodarice. Kada su došli u lug, napali su ih gusari i izgubili su četiri svoja prijatelja. Pitaju vilu zna li gdje su:

¹⁷⁷ Loc. cit.

¹⁷⁸ Muhoberac, M. (2008.) Komedija V. U: Detoni Dujmović, D. (ed.) *Leksikon hrvatske književnosti: djela*. Zagreb: Školska knjiga, str. 349.

¹⁷⁹ Nalješković, N., op. cit., str. 388.

¹⁸⁰ Ibidem, str. 390.

*Ako mož' ti znati stogodi za nje sad,
hotjet nam kazati, molim te Boga rad.*¹⁸¹

Vila im govori dobru vijest:

*S vilami u lugu provode mladosti
Zabivši svu tigi i svake žalosti,
i veće za inu stvar na svijetu ne haju,
Neg što se još brinu jer za vas ne znaju.
Pođite [...]*¹⁸²

Mladići započinju pjesmu kojom završava komedija.

Tu se ponovno stvara spoj stvarnoga svijeta kojemu pripadaju mladići i gusari te mitološkoga, kojemu pripadaju vile, iako tu one nisu nositeljice radnje kao što je to slučaj u većini ostalih pastorala. Autor postaje svjestan nemogućnosti maskiranja dramskoga u ideologiji dubrave pa tako tu dramska lica lome scenski prostor dubrave bježeći od zaraćenoga konteksta.¹⁸³ Dramsko se uspostavlja izostajanjem mira u dubravi, kontekstualnim razaranjem granica sigurnoga prostora i slutnjom bliske opasnosti.¹⁸⁴

Ta pastirska igra također tematizira mir u dubravi. Nedostaje dio teksta koji je naznačen u prologu kada se sastaju mladići koji su se razdvojili. Tu spas ne pronalazi vila već grupa mladića koji su se razdvojili kada su ih napali gusari i vila je ta koja spaja razdvojene mladiće.¹⁸⁵ Ova komedija u usporedbi s prethodnima je dosta statična, odnosno, bez napetosti. Ono po čemu se ta komedija razlikuje od prethodnih je u tome što ovaj puta nisu vile u nevolji, već mladići koji bježe od gusara i tako remete mir u dubravi. Nemir u dubravi i gusari bi mogli biti prikaz političkoga položaja Dubrovnika u to vrijeme. U Nalješkovićevoj *Komediji I.* pronalazimo motiv neuzvrćene ljubavi, dok je *Komedija II.* potpuna suprotnost sa središnjim motivom

¹⁸¹ Ibidem, str. 391.

¹⁸² Loc. cit.

¹⁸³ Usp. Bratušić, N. i dr., op. cit, str. 103.

¹⁸⁴ Loc. cit.

¹⁸⁵ Nalješković, N., op. cit., str. 31. – 32.

jabuke koju žele sve tri vile i ne mogu se dogovoriti, a *Komedija III.* i *Komedija IV.* ponovno donose motiv žudnje za vilom.

8. ZAKLJUČAK

Pastorala se javlja u Dubrovniku i Hvaru, u Dubrovniku su bili zastupljeni svi dramski modeli pa tako i brojni pastoralni dramski oblici. Sve drame, odnosno, pastore i ekloge o kojima je u ovomu radu riječ pisane su dvostruko rimovanim dvanaestercem (iznimno se javlja nekoliko osmeraca, npr. završna pjesma u Nalješkovićevoj *Komediji I.*, sedmeraca uz pojavu nekoliko četveraca u Nalješkovićevoj *Komediji II.* na kraju strofe: *tolj vrlo*¹⁸⁶). Neka djela započinju prologom, a neka pak odmah pokreću radnju bez ikakva uvoda. Tako kod Džore Držića nema prologa, a kod Marina Držića imamo *Tirenu* koja ima čak dva prologa, isto kao i *Grižula*, dok *Venera i Adon* nemaju niti jedan prolog. Kod Vetranovića nema prologa niti u jednom od dva obrađena djela, a Nalješković u svim četirima komedijama ima kratki prolog. Didaskalije služe kako bi čitatelj ili publika lakše razumjeli radnju ili kao najava budućih događaja. Većina pastorela ima motiv potrage za vilom, koji predstavlja potragu za vječnim idealom. Potraga za idealom i ljepotom pjesnikova je sudbina, ljubav nije ništa drugo nego žudnja za ljepotom i to je ono što povezuje sva djela.¹⁸⁷ Motiv ljubavi i ljepote središnji su motivi analiziranih pastorela, ujedno su i pokretači radnje. Džore Držić donosi motiv lijepo vile i zasljepljujuće ljubavi te spoj stvarnoga i mitološkoga svijeta s prikazima svakidašnjice. Pastirska ekloga *Radmio i Ljubmir* najviše se razlikuje od svih pastorela jer ima samo jedan dijalog na kojemu se zasniva cijela radnja i nema vilu koja sudjeluje u radnji. Marin Držić prati Džorine motive uz pridavanje više pažnje narodnomu govoru te se odmiče od uzusa da se dramska djela pišu isključivo u stihovima. Vetranović se pak više oslanja na motiv ropstva i otkupa, kod njega pratimo linearnu radnju za koju imamo osjećaj kao da se odvija upravo sada dok čitamo. Nalješković uvodi motiv vraćanja i metaforičkog putovanja te fantastične elemente uz motiv sudca popraćenog političkim slojem. Protagonisti njegovih pastorela su pastiri, a glavna tema je ljubav. Pavao Pavličić navodi kako je Nalješković prvi uveo antitezu pravih, stiliziranih, konvencionalnih pastira, kao punopravnih stanovnika idilskoga svijeta, i ljudi koji s

¹⁸⁶ Nalješković, N., op. cit., str. 358.

¹⁸⁷ Usp. Tatarin, M. (2010.) Rekonstrukcija drame Filide Antuna Sasina. U: Fališevac, D. (ed.). *Građa za povijest književnosti hrvatske*. [Online] (37). str. 83. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/68599> [Pristupljeno: 12. veljače 2020.]

njima dijele isti ambijent, ali ga shvaćaju drukčije: oni su obični seljaci i konvencije su im potpuno nepoznate.¹⁸⁸

Franjo Švelec navodi razloge zašto je pastirska ekloga značajna za našu književnu povijest: prvi je prisutnost pastirstva kao predmeta književnoga oblikovanja, zatim imena pastira koji će se pojaviti i u Nalješkovićevim, Držićevim i Sasinovim pastirskim igrama i na kraju topos ljupkoga mjestašca u gaju s obveznim izvorom i sjenovitim drvećem koje postaje opće mjesto u gotovo svim našim pastirskim igrama i eklogama. Sve to možemo pronaći i u dvama Vetranovićevim pastirskim prikazima.¹⁸⁹ Pastorale donose spoj stvarnoga i mitološkoga svijeta u kojima pronalazimo različite likove s različitim karakteristikama. Držić je uveo elemente seljačke lakrdije, motiv igre i komedije. Kako je jačala pastoralna kao žanr, jačala je i želja da se djelo prikaže na sceni. Odmah se prilagodila suvremenim kulturnim i društvenim potrebama te uvela seljaka u dubrovačku pastoralu. Seljaci su prikazani kroz njihovu svakodnevicu, a mitološki svijet i dalje ostaje tajanstven i sve se čini zanimljivim. Vidljiva je razlika između seljaka, satira i mitoloških bića, a ono što ih najviše odaje je način izražavanja.

U Nalješkovićevoj *Komediji I.*, *Komediji II.* i *Komediji IV.*, kao i u Držićevoj *Tireni* pronalazimo motiv *omnia vincit amor* (ljubav sve pobjeđuje) kao jedan od najčešćih u korpusu hrvatske renesansne pastore.¹⁹⁰ *Komediji I.* prikazuje klasičan spoj pastirskih i seljačkih elemenata dok se ostale tri približavaju „čistijem“ vidu „pastirske komedije“.¹⁹¹ Nalješković i Vetranović započeli su svoju književnu djelatnost ljubavnim lirskim pjesmama i oba su prihvatila oblik ekloge neposredno nakon Držićeve pastirske ekloge *Radmio i Ljubmir*.¹⁹² Kako Nalješkovićeva *Komedija III.* podsjeća na morešku, sličan je motiv i u Držićevoj *Tireni* u sukobu mladića i satira.¹⁹³ Nalješkovićeve prve četiri komedije po žanru nisu prave komedije jer se u njima nalaze tek jedna ili dvije smiješne scene. Dubrovnik se pokazao važnim dijelom pastore koje smo obradili, bilo da se spominju mjesta koja se nalaze u Dubrovniku ili okolici, kao i neki motivi i likovi koji daju naslutiti i uputiti nas na autorovo okruženje.

¹⁸⁸ Pavličić, P., op. cit.

¹⁸⁹ Švelec, F., op. cit., str. 13. – 14.

¹⁹⁰ Usp. Šimić, K., op. cit., str. 47.

¹⁹¹ Usp. Švelec, F., op. cit., str. 15.

¹⁹² Usp. Bratušić, N. i dr., op. cit., str. 12.

¹⁹³ Ibidem, str. 31.

9. SAŽETAK

Ovim se radom nastojala prikazati pastoralna u hrvatskoj renesansnoj drami na primjerima pastoralna Džore Držića, Marina Držića, Mavra Vetranovića i Nikole Nalješkovića. U uvodnom dijelu naznačen je kratki sadržaj po autorima i njihovim djelima. Na početku rada ukratko je prikazano renesansno razdoblje i razvoj pastore kao književnog žanra kroz klasifikaciju Dunje Fališevac i Rafe Bogišića. Prije analiziranja djela prikazana je kratka biografija pisca i osnovni podaci o djelu kao što je godina nastanka, godina objavljivanja, stih kojim je djelo pisano i sl. Analiza djela pokazala je kako pastoralna njeguje prirodu i ljepotu krajolika kao stvarni doživljaj ljepote u kojoj se radnja odvija. Uz nju se počela cijeniti i pastoralna drama koja je doživjela svoj jasan i uočljiv razvojni put te je u 16. stoljeću na vrhuncu svojega života, svojih vrijednosti i svoje kvalitete. Dubrovnik je važan dio pastoralna koje smo obradili, bilo da se spominju mjesta koja se nalaze u Dubrovniku ili okolici, kao i neki motivi i likovi koji daju naslutiti autorovu aluziju na sredinu u kojoj su ta djela nastajala.

Ključne riječi: hrvatska renesansna pastoralna drama, Džore Držić, Marin Držić, Mavro Vetranović, Nikola Nalješković, motiv ljubavi i ljepote, spoj mitološkoga i stvarnoga svijeta, Dubrovnik u pastoralni

10. SUMMARY

This work attempted to present pastoral works in the Croatian Renaissance drama on the examples of pastoral pastors Dora Drzic, Marin Drzic, Mavro Vetranovic and Nikola Naljekovic. The introductory part contains short content by authors and their works. At the beginning of the paper, the Renaissance period and the development of the pastoral as a literary genre were briefly presented through the classification of the islands of Falisevac and Rafe Bogisic. Before analyzing the works, a short biography of the author and basic data on the work, such as the year of its creation, the year of its publishing, the verse in which the work was written, etc., are presented. The analysis of the work showed that the pastoral nurtures the nature and beauty of the landscape as a real experience of the beauty in which the action takes place. It was accompanied by a pastoral drama that experienced its clear and noticeable development path, and in the 16 th century it was at the height of its life, its values and its quality. Dubrovnik is an important part of the pastoral work we have processed, whether it mentions places located in or around Dubrovnik, as well as some motives and characters that suggest the author's allusion to the environment in which these works were created.

Key words: Croatian renaissance pastoral drama Džore Držić, Marin Držić, Mavro Vetranović, Nikola Nalješković, motive of love and beauty, the fusion of the mythological and the real world, Dubrovnik in pastoral care

LITERATURA:

1. Bogišić, R. (1986.) Nacrt za periodizaciju hrvatske pastorale. U: Batušić, N. et. al. (eds.). *Dani Hvarskog kazališta: stoljeća hrvatske dramske književnosti i kazališta: (provjere i poticaji)*. Split: Književni krug
2. Bogišić, R. (1987.) *Mladi dani Marina Držića*. Zagreb: Mladost
3. Bogišić, R. (2004.) Nikola Nalješković u hrvatskoj renesansnoj književnosti. *Forum*. (4 – 6)
4. Curtius, E. R. (1998.) *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Naprijed
5. Držić, M. (1962.) *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Zagreb: Zora-Matica hrvatska
6. Frangeš, I. (ur.) (1968.) *Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća*. Zagreb: Zora-Matica hrvatska
7. Đorđević, B. (2005.) *Nikola Nalješković, dubrovački pisac XVI veka*. Beograd: Institut za književnost i umetnost
8. Jambrec, O. (2014.) *U svijetu pojmova: književnoteorijsko pojmovlje s objašnjenjima i primjerima*. Zagreb: Naklada Ljevak
9. *Marin Držić: 1508 – 2008.: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 5 – 7. studenoga 2008. u Zagrebu*. Zagreb: HAZU
10. Muhoberac, M. (1988.) *Dramaturgija maske Nikole Nalješkovića*. U: Batušić, N. et. al. (eds.) *Dani hvarskog kazališta: Nikola Nalješković i Mavro Vetranović*. Split: Književni krug
11. Muhoberac, M. (2000.) Vetranović, Mavro. U: Fališevac, D. et. al. (eds.). *Leksikon hrvatskih pisaca*. Zagreb: Školska knjiga
12. Muhoberac, M. (2008.) Komedija V. U: Detoni Dujmović, D. (ed.) *Leksikon hrvatske književnosti: djela*. Zagreb: Školska knjiga
13. Nalješković, N. (2005.) *Književna djela*. Zagreb: Matica hrvatska
14. Prosperov Novak, S. (1977.) *Teatar u Dubrovniku prije Marina Držića*. Split: Čakavski Sabor
15. Prosperov Novak, S. (1997.) *Knjiga II.: Od humanističkih početaka do Kašičeve ilirske gramatike 1604*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus
16. Tatarin, M. (2010.) Čitanje Grižule iz drugog kuta. U: Batušić, N. Fališevac, D. (eds.).

17. Vetranović, M. (1982.) Istorija od Dijane. *Forum*. 21 (1 – 3)
18. Vetranović, M. (2016.) *Pjesnička i dramska djela*. Zagreb: Matica hrvatska
19. Švelec, F. (1985.) Vetranovićeve prikazanja i srednjovjekovna tradicija. U: *Batušić, N. et. al. (eds.). Dani Hvarskog kazališta: srednjovjekovna i folklorna drama i kazalište*. Split: Književni krug

MREŽNE STRANICE:

1. Dulibić-Paljar, D. (2018.) Religijski diskurs o djevičanstvu u Istoriji od Dijane Mavra Vetranovića. *Anali Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*. [Online] (56/1). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/199719>. [Pristupljeno: 12. veljače 2020.]
2. Držić, M. (2017.) Venera i Adon. *Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: https://muzej-marindrzcic.eu/wp-content/uploads/2017/04/drzicm_venereiadon.pdf [Pristupljeno: 18. listopada 2019.]
3. Držić, M. (2017.) Grižula. *Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: https://muzej-marindrzcic.eu/wp-content/uploads/2017/04/drzicm_grizula.pdf [Pristupljeno: 28. listopada 2019.]
4. Fališevac, D. (2006.) Mjesto epike u hrvatskoj renesansnoj književnosti u Dubrovniku. *Digitalizirana baština za studente s posebnim potrebama*. [Online] Dostupno na: <http://dzs.ffzg.hr/text/kaliopinivrt.htm> [Pristupljeno: 9. rujna 2019.]
5. Fališevac, D. (2014.) Tirena. *Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: <https://leksikon.muzej-marindrzcic.eu/tirena/> [Pristupljeno: 5. listopada 2019.]
6. Fališevac, D. (2014.) Pripovijes kako se venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena. *Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: <https://leksikon.muzej-marindrzcic.eu/pripovijes-kako-se-venere-bozica-uzeze-u-ljubav-lijepoga-adona-u-komediju-stavljena/> [Pristupljeno 18. listopada 2019.]
7. Fališevac, D. (2014.) Arkadija. *Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: <https://leksikon.muzej-marindrzcic.eu/arkadija/?highlight=arkadija> [Pristupljeno: 20. svibnja 2020.]
8. Mrdeža Antonina, D. (2005.) Scenski kontekst „komedija“ Nikole Nalješkovića. *Croatica et Slavica Iadertina*. [Online] 1 (1). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/17060> [Pristupljeno: 17. veljače 2020.]

9. Pavličić, P. (2014.) Pastoralna ili pastirska igra. *Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/pastoralna-ili-pastirska-igra/?highlight=pastoralna> [Pristupljeno: 20. Svibnja 2020.]
10. Plejić-Poje, L. (2016.) Vetranović, Mavro. *Leksikografski zavod Mislav Krleža*. [Online] Dostupno na: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11918> [Pristupljeno: 25. studenoga 2019.]
11. Tatarin, M. et. al. (2009.) Renesansa. *Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/renesansa/?highlight=renesansa> [Pristupljeno: 12. veljače 2020.]
11. Tatarin, M. (2010.) Rekonstrukcija drame Filide Antuna Sasina. U: Fališevac, D. (ed.). *Građa za povijest književnosti hrvatske*. [Online] (37). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/68599> [Pristupljeno: 12. veljače 2020.]
13. Tatarin, M. (2014.) Grižula. *Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/grizula/> [Pristupljeno 06. Studenoga 2019.]
14. Šimić, K. (2014.) Eros u Vetranovićevoj Istoriji od Dijane. *Anafora: časopis za znanost o književnosti*. [Online] 1 (1). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/117762> [Pristupljeno: 21. siječnja 2020.]
15. Šimić, K. (2015.) Vetranovićev Kupido. *Croatia et Slavica ladertina*. [Online] 11/2 (11). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/155165> [Pristupljeno: 30. siječnja 2020.]
16. Šišić, B. (2014.) Ljetnikovci. *Dom Marina Držića*. [Online] Dostupno na: <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/ljetnikovci/> [Pristupljeno: 17. listopada 2019.]